

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Vznik a vývoj starobabylónského státu za
Chammu-rabiho**

Jan Patera

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra blízkovýchodních studií

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Blízkovýchodní studia

Bakalářská práce

Vznik a vývoj starobabylónského státu za

Chammu-rabiho

Jan Patera

Vedoucí práce:

PhDr. Lukáš Pecha, Ph.D.

Katedra blízkovýchodních studií

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem předloženou práci vypracoval samostatně pod vedením PhDr. Lukáše Pechy, Ph.D. s použitím odborné literatury a dalších zdrojů, jejichž seznam je uveden na konci této práce.

Plzeň, duben 2015

.....

podpis

Obsah

1 Úvod.....	1
2 Poměry v Mezopotámii	3
2.1 Amorejci.....	3
2.2 Amorejská dynastie na babylónském trůně.....	4
2.3 Poměry v sousedních královstvích.....	6
3 Politický vývoj	9
3.1 Časná léta	9
3.2 Elamský vpád	12
3.3 Zábor Larsy	15
3.4 Výprava na sever.....	16
3.5 Pozdní léta.....	18
4 Starobabylónský stát	20
4.1 Státní správa	20
4.1.1 Sîn-iddinam	20
4.1.2 Šamaš-ḫāzir	21
4.2 Správa měst	23
4.2.1 Starosta.....	24
4.2.2 Rada starších	25
4.2.3 Město.....	27
4.2.4 Sněm.....	28
4.3 Obchodní komory.....	30
4.4 Vztah mezi státem a chrámy	31
4.5 Povinnosti obyvatel vůči státu.....	33
4.5.1 Služební povinnosti.....	33
4.5.2 Platební povinnosti.....	34
4.6 Zákonodárná činnost krále	35
4.6.1 Královské edikty	35
4.6.2 Ḫammu-rabiho zákoník.....	37
5 Závěr.....	39
Použitá literatura	40

Bibliografické zkratky	43
Resumé	44
Příloha	45
Zkratky jmen králů	45
Babylónské váhové jednotky	45
Mapa Mezopotámie	46

1 Úvod

Ḫammu-rabiho vláda mezi lety 1792–1750 př. n. l. způsobila podstatné změny v historii a uspořádání starověkého Předního východu. Díky rozsáhlé dochované dokumentaci, včetně diplomatické korespondence a korespondence jeho současníků, je možno zkoumat jeho vládu z několika různých hledisek.

Tato práce si klade za cíl popsat politický vývoj a vnitřní strukturu starobabylónského státu za vlády Ḫammu-rabiho. Pro lepší uchopení historických událostí bude věnována pozornost etnickým a politickým poměrům soudobé Mezopotámie. V krátkosti bude nastíněn rovněž politický vývoj starobabylónského státu za Ḫammu-rabiho předchůdců. Rekonstrukce dějin se zakládá na primárních pramenech – královské korespondenci a datovacích formulích, doplněných o sekundární prameny. Všechna data jsou uváděna podle tzv. střední chronologie.

Druhá část práce se zaměřuje na vnitřní strukturu starobabylónského státu, kde bude popsána činnost administrativního aparátu a správa měst. V souvislosti s městskou správou je třeba se krátce zmínit o obchodních komorách, které byly do státní administrativy rovněž zapojeny. Následně bude věnován prostor povinnostem obyvatel vůči státu a vztahu mezi státem a chrámem v hospodářské oblasti. Poslední část bude pojednávat o zákonodárné činnosti krále z hlediska královské ideologie, ve stručnosti budou popsány královské edikty a vrcholné zákonodárné dílo své doby, Ḫammu-rabiho zákoník. Rekonstrukce hospodářské struktury se opírá o korespondenci mezi královskými hodnostáři, sekundární literaturu a v neposlední řadě rovněž o klasická díla mezopotámské literatury. U některých klíčových termínů hospodářství bude věnována pozornost etymologii.

V poznámkách pod čarou jsou často uváděny ukázky starobabylónských textů. Citace těchto textů jsou uváděny tradičně podle zkratky příslušné edice (např. ARM 1) a nikoli podle jména vydavatele. U primárních pramenů je zpravidla uváděno také jejich původní akkadské či sumerské znění v transliteraci. Akkadština je transliterována kursivou, k přepisu sumerských výrazů jsou použity kapitálky. V případě, že je

doložena různá grafika vlastních nebo místních jmen, je upřednostňována varianta nejbližší starobabylónskému nářečí.¹

V otázce čtení Ḫammu-rabiho jména působí určité problémy nejednoznačnost klínopisných znaků. Pro jeho zápis se používá zpravidla pět až šest grafémů, přičemž nejčastější je podoba *ḫa-am-mu-ra-bi*. Všeobecně je přijímáno, že jméno sestává ze dvou částí, a v literatuře se lze setkat se čtením Ḫammu-rabi nebo Ḫammu-rapi.² Jeho původ je zřejmě amorejský,³ pod symbolem /h/ se tak mohou skrývat amorejské hlásky [h] nebo [ʿ].⁴ Nejednoznačné čtení působí těžkosti při chápání smyslu jména: *ḫammu* může znamenat „teplo“, zatímco *ʿammu* lze chápat jako „rodokmen, předkové“. Podobně nejednoznačná je interpretace druhé části jména, která ve čtení *rabi* nabývá významu „veliký, rozsáhlý“, zatímco tvar *rapi* může být spojován s uzdravováním.⁵

Tabulky napsané v ugaritském abecedním písmu poukázaly, že mnozí králové 2. pol. 2. tis. nosili jméno *ʿmrpi*,⁶ což vedlo badatele ke zpětné projekci tohoto psaní ve prospěch čtení Ḫammu-rapi.⁷ Proti takové interpretaci však svědčí fakt, že se v zápisu králova jména užíval výhradně grafém BI, třebaže existoval jiný znak PI, a namísto celého elementu *rabi* se někdy používal logogram GAL.⁸ Pozdější babylónská tradice pak přisuzuje jménu Ḫammu-rabi význam „rozsáhlá rodina“.⁹

V této práci je v souladu se zadáním používáno čtení Ḫammu-rabi.

¹ Pro toto nářečí je příznačné zachování skupiny *-ia-* uprostřed slova (Mutibabal), přehláska náslovného *ja-* na *e-* (Emutbalum) a kontrakce skupiny *-iu-* na *-û-* (Malgûm). V některých případech je naopak dávána přednost tradičnímu čtení (Šamši-Adad), viz pozn. č. 33 níže.

² V českém prostředí používá čtení Ḫammu-rabi např. autorská trojice N. Nováková, L. Pecha, F. Rahman; čtení Ḫammu-rapi pak např. J. Prosecký nebo J. Klíma.

³ Pecha 2003, 198.

⁴ Ke vztahu fonologického systému akkadštiny a amorejštiny viz Buccellati 1997, 14–30.

⁵ DUL, 163: *ʿm* „lineage, ancestors“, 362: *ḫm* „heat; drought“, 727: *rb* „great, large“, 742: */r-p-ʔ/* „to heal, apply a remedy (?)“.

⁶ DUL, 165: *ʿmrpi* PN.

⁷ Prosecký a kol. (1999), 128: *Chammurapi* „amorejsky Chammu-rápí, (bůh) Chammu uzdravuje, jméno babylónských a syrských panovníků.“

⁸ Sasson 1995, 902: „In the West in Alalakh (modern Tell Atchana) scribes would sometime use GAL, the Sumerian word meaning "vast, large," instead of the *-rabi* element in Hammurabi.“ Srov. Von Soden 1996, 179: „In Namen aus Syrien soll auch die Schreibung *Ḫa-am-mu-GAL* vorkommen, die eine Lesung *-pí* definitiv ausschließt.“

⁹ CAD K, 377b: *kimtu* „*Ḫa-am-mu-ra-pí* : *Kim-ta-ra-pa-áš-tum* (the name) Hammurapi means "extensive family" 5R 44 i 21“.

2 Poměry v Mezopotámii

2.1 Amorejci

Amorejci byli západosemitským etnikem, které původně obývalo syrské oblasti západně od Eufratu. Za vlády III. dynastie z Uru začali ve velkém počtu proudit do Mezopotámie, a výrazně tak proměnili zdejší etnické poměry.¹⁰ Jejich kočovné kmeny postupně přecházely k usedlému způsobu života, mnozí Amorejci se nechali najímat do armády jako žoldníci a stávali se vysokými důstojníky. V mnoha městech, oslabených dlouholetou nadvládou centralisované urské moci, se pak snadno ujali vlády právě velitelé amorejského původu.¹¹

Amorejské dynastie, kterým se podařilo usednout na trůn, udržovaly v paměti odkaz svých kočovných předků. Tato nepříliš vzdálená minulost se u nich v praxi uplatňovala zvláštním důrazem na kmenovou příslušnost. V pozadí mnoha politických sporů starobabylónského období je tak možné vysledovat přetrvávající kmenové sváry, zatímco spojenectví lze vykládat jako projev kmenové pospolitosti.¹²

Množství amorejských skupin sídlilo podél řeky Eufrat, kde se ve víru politických událostí sdružovaly do větších kmenových uskupení. Jejich nejvýznamnější dvojice, Bini-Jamina „synové pravé strany“ a Bini-Sim'al „synové levé strany“, nesla pojmenování patrně zeměpisného původu.¹³ Území kmene (či kmenového svazu) Jamina se rozprostíralo od hranice s Jamhadem po proudu Eufratu až k městu Mari a dále od delty Eufratu až k jeho ústí. Kmen Sim'al pak zahrnoval oblasti od dolního toku Chábúru přes Mari až po deltu Eufratu a vrážel tak pomyslný klín mezi osídlení kmene Jamina.¹⁴

Kmeny sídlící východně od Eufratu pravděpodobně nebyly příliš rozčleněny, resp. o jejich vnitřním uspořádání toho mnoho nevíme. Poměrně rozšířený v těchto oblastech

¹⁰ Jahn 2007, 195.

¹¹ Pecha 2003, 12; Whiting 1995, 1235.

¹² Charpin 2003, 112–113.

¹³ DUL, 967: *ymn* „right (side), right (hand)“, 822: *šmal* „left; left hand, side“. Srov. Heimpel 2003, 17. Podle typicky semitské prostorové orientace odpovídá levá strana severu a pravá strana jihu.

¹⁴ Kmen Jamina byl tvořen skupinami Jahrurum, Jarihum, Amnānum, Rabbum, Urapum a Mutiabal. Osídlení těchto skupin se často stávalo podnětem pro pojmenování sídel (např. Sippir-Jahrurum a Sippir-Amnānum), viz Heimpel 2003, 15–17. Stojí za povšimnutí, že enkláva skupiny Jahrurum sídlící v blízkosti města Ekallātum na Tigridu vystupuje v pramenech bez jakékoliv zmínky o kmene Jamina, viz ARM 2/18 a ARM 26/510.

byl kmen Emutbalum, jehož území se rozprostíralo podél dolního toku Tigridu od Maškan-šāpiru po Larsu. Enkláva tohoto kmene se dále etablovala okolo města Andarig, které se nacházelo v podhůří hory Sindžár. Ostatní horské a podhorské oblasti v blízkosti této hory pak obýval kmen Numḥa, jehož hlavními středisky byla města Kurda a Qarana.¹⁵

Zcela svébytnou skupinou byli pastevcí Ḥana, kteří hnali svá stáda v okolí hory Sindžár a na území severněji ležícího Chábúrského trojúhelníku. Díky svému způsobu života se často dostávali do sporu s místním usedlým obyvatelstvem. Pastevci této oblasti byli patrně etnicky blízcí kmeni Sim'al.¹⁶

2.2 Amorejská dynastie na babylónském trůně

Jedním z amorejských vůdců, etnicky příslušejících ke kmeni Jamina, byl Sumu-lā-El (1880–1845 př. n. l.), který se usadil ve městě Babylónu. Tento čin se považuje za milník, od něhož se datuje počátek tzv. I. dynastie z Babylónu.¹⁷ Ve svých datovacích formulích nás tento panovník informuje o stavebních aktivitách a úspěšných vojenských taženích proti městům severní a střední části Babylónie. Zdá se, že již krátce po nástupu k moci obnovil babylónské panství nad nedalekým městem Dilbat, kterého se přechodně zmocnil vládce města Marad.¹⁸ O několik let později si podrobil Kiš¹⁹ a na konci své vlády měl pod kontrolou patrně také Borsippu a Sippir.²⁰ Po dlouhých letech výbojů tak ovládl celou severní Babylónii.²¹

¹⁵ Heimpel 2003, 17–18.

¹⁶ Výklad slova Ḥana je poněkud sporný, etymologicky snad souvisí s hebrejským kořenem *hnh* „to camp“, viz AHD, 25. W. Heimpel se domnívá, že toto slovo může mít podle kontextu trojí význam: (1) „rodové společenství předků, za jehož následovníky se amorejské kmeny považují“, (2) „pastevcí či kočovníci bez ohledu na kmenovou příslušnost“ a (3) „pastevcí kmene Sim'al“, viz Heimpel 2003, 35.

¹⁷ Babylónští králové v nápisech odvozují svůj původ od Sumu-lā-Ela, např. v prologu CH: „potomek Sumu-lā-Ela“ (Ř. 67: *li-ip-li-ip-pí* 68: *ša su-mu-la-il*). Pozdější babylónská tradice však pokládá za zakladatele dynastie jeho předchůdce Sumu-abuma. Ten prokazatelně ovládal Babylón při nástupu na trůn, jak dokazuje datovací formule Sa 1: „Rok, kdy král Sumu-abum vystavěl hradby Babylónu“ (MU *su-mu-a-bu-um* LUGAL.E BÀD GAL KÁ.DIĜIR.RA^{KI} BA.DÛ). Je tedy možné, že byl Sumu-lā-El svržen, viz Pecha 2003, 35–36. Srov. Charpin 2003, 43.

¹⁸ Město Dilbat bylo zřejmě součástí babylónského státu již za Sumu-abuma; král se zde věnoval stavební činnosti, viz Sa 9: „Rok, kdy vystavěl hradby Dilbatu“ (MU BÀD DIL.BAT^{KI} BA.DÛ). Alum-piumu, jeho současník a vládce Maradu, se v jedné z datovacích formulí pochlubil dobytím Dilbatu: „Rok, kdy Alum-piumu obsadil Dilbat“ (MU *a-lum-pí-ú-mu* DIL.BAT^{KI} IN.DAB₅). Sumu-lā-El, vládce Babylónu, pak nazval třetí rok své vlády: „Rok, kdy na Ḥalambûa udeřil zbraněmi“ (MU *ḥa-lam-bu-ú* ĞIŠTUKUL BA.SĪG). Ḥalambû je zde snad totožný s Alum-piumem, viz Pecha 2003, 34. Srov. Leemans 1966, 48–49.

¹⁹ SI 13, „Rok, kdy Sumu-lā-El zničil Kiš“ (MU *su-mu-la-él* KIŠI^{KI} BA.ḤUL).

²⁰ Z datovacích formulí pro pozdní léta jeho vlády je zřejmá stavební činnost v těchto městech, viz SI 28: „Rok, kdy Sumu-lā-El zasvětil pohár Bursalla uprostřed Borsippy“ (MU *su-mu-la-él* ŠÀ BAR.SÍ.PA^{KI}

Jeho syn Sabium (1844–1831 př. n. l.) se v průběhu svého panování dostal do pře s jihobabylónskou Larsou,²² což jako by předurčilo vztahy těchto států na následující období. Následně však v Larsě proběhl politický převrat,²³ který babylónskému vladaři zajistil poměrně poklidný zbytek vlády. Během této doby se mu snad podařilo přechodně ovládnout Nippur²⁴ a dále mohl svou pozornost upřít k rozličným stavebním projektům. Vláda jeho následníka Apil-Sîna (1830–1813 př. n. l.) se zdá být rovněž pokojná, alespoň podle datovacích formulí. Tento panovník však s nelibostí sledoval nárůst moci nové dynastie z Larsy a strach ze společného nepřítele patrně utužil spojenecké vztahy mezi Babylónem a Urukem.²⁵

Do ozbrojeného konfliktu s Larsou se dostal teprve Sîn-muballit (1812–1793 př. n. l.). Brzy po jeho nástupu na trůn utrpělo spojenecké vojsko Uruku, Isinu a Babylónu od Larsy porážku²⁶ a dostalo se do defensivy, která vyústila pádem města Uruku o sedm let později.²⁷ Poté se vojenské štěstí obrátilo a Sîn-muballit mohl zvětšit své vítězství v datovací formulí pro 14. rok vlády.²⁸ Nicméně po tomto vítězství se mezi někdejšími spojenci Babylónem a Isinem začaly projevovat neshody, jež vyvrcholily krátce nato babylónským obsazením Isinu.²⁹ Od babylónských vojsk se Isin vzápětí oprostil, tato šarvátka ovšem nahrála do karet králi Larsy, kterému se podařilo Isin

BUR.SALLA I.NI.IN.KU₄.RA) a SI 29: „Rok, kdy král Sumu-lā-El vystavěl hradby Sippiru“ (MU BÀD UD.KIB.NUN^{KI} *su-mu-le-el* LUGAL *i-pu-šu*).

²¹ Pecha 2003, 36.

²² Sabium uštědřil porážku Sîn-iqīšamovi z Larsy, viz Sb 5?: „Rok, kdy na jednotky Larsy udeřil zbraněmi“ (MU ÉREN LARSA^{KI} (...) ^{GIŠ}TUKUL BA.SÌG). Sîn-iqīšam mu ji však brzy oplatil: „Rok, kdy na vojsko Kazallu, země elamské, isinského krále Zambii a Babylónu udeřil zbraněmi“ MU ÉREN UGNIM KA.ZAL.LU^{KI} KUR (...) ELAM^{KI}.MA ZA.AM.BIIA LUGAL Ī.SI.IN^{KI} TIN.TIR^{KI} ^{GIŠ}TUKUL BA.AN.SÌG (Sîn-iqīšam 5).

²³ Tuto událost popisuje datovací formule posledního krále amorejské dynastie z Larsy: „Rok, kdy byl Šillī-Adad svržen s trůnu“ MU *ši-li-PIŠKUR* NAM.LUGAL.TA ĪB.TA.SÍR.RA (Šillī-Adad 2a).

²⁴ Stol 1976, 27–28.

²⁵ Toto spojenectví je doloženo dopisem uruckého krále Anama Sîn-muballitovi: „Je třeba, aby si naše srdce byla oddána, rozhodnutí mé a rozhodnutí tvé jedno bylo, a přísaha, kde je ti známo, všude byl mír a dobré skutky.“ (Kol. IV, Ř. 15: *a-na ša li-ib-ba-ni gi-it-mu-ru-ma ťe-e-mi* 16: *ù ťe-em-ka iš-te-en-ma a-šar at-ta ti-du-ú-ma* 17: *e-ma sa-li-mi-im ù dam-qá-tim ni-iš* DIĜIR *in-ne-rt-šu*), viz Falkenstein 1963, 56–71.

²⁶ RS 14 „Rok, kdy na vojsko Uruku, Isinu, Babylónu, Sutium, Rapiqum a uruckého krále Irdanenea udeřil zbraněmi“ (MU UGNIM UNUG^{KI} Ī.SI.IN^{KI} TIN.TIR^{KI} SU.TI.UM^{KI} RA.PI.QUM^{KI} Û IRDA.NE.NE LUGAL UNUG^{KI}.GA ^{GIŠ}TUKUL BA.AN.SÌG).

²⁷ RS 21 „Rok, kdy mocnou zbraní, již mu svěřil Enlil, zničil Uruk, jeho spojence svou rukou zachvátit a jeho lidu prokázal dobrodiní“ (MU ^{GIŠ}TUKUL KALAG.GA ^DEN.LÍL MU.UN.NA.SUM.MA.TA UNUG^{KI} MU.UN.ĪUL.A ÉREN Á.DAĤ.BI ŠU.NÉ SÁ BÍ.IN.DU₁₁.GA EGIR NAM.LÚ.ĪLU.BI ŠU.ĜAR MU.UN.GAR.RA).

²⁸ Sm 14 „Rok, kdy na jednotky Larsy udeřil zbraněmi“ (MU ÉREN UGNIM LARSA^{KI} ^{GIŠ}TUKUL BA.SÌG).

²⁹ Sm 17 „Rok, kdy obsadil město Isin“ (MU URU^{KI} Ī.SI.IN.NA^{KI} BA.AN.DAB₅).

dobýt a pevně jej začlenit pod svou správu.³⁰ V boji proti Larse pokračoval také Ĥammu-rabi (1792–1750 př. n. l.), poté co se stal babylónským králem.

2.3 Poměry v sousedních královstvích

Jihovýchodně od Babylónu se nacházela Larsa, kde se při převratu roku 1835 př. n. l. dostala k moci dynastie elamského původu. Její zakladatel Kudur-Mabuk vytrhl Larsu z rukou amorejského kmene Jamina³¹, čímž si patrně znepřátelil tradiční bašty tohoto kmene – Babylón a Uruk. Následně se usídlil v Maškan-šāpiru a na trůn v Larse dosadil svého syna Warad-Sīna (1834–1823 př. n. l.). Ten již pevně ovládal Ur, neboť se zde věnoval intenzivní stavební činnosti. Jeho předčasná smrt vynesla na stolec jeho bratra Rīm-Sīna I. (1822–1763 př. n. l.), za jehož vlády zažila Larsa období velké územní expanse. Sousedním panovníkům několikrát uštědřil porážku a svůj stát posléze rozšířil o Uruk a Isin. Eliminací těchto měst se stal nejmočnějším mužem jižní Babylónie.³²

V severní Mezopotámii vytvořil říši pozoruhodného rozsahu Šamši-Adad³³ (1807–1775 př. n. l.), o jehož původu a časných letech vlády se dochovaly jen velmi kusé informace. Byl patrně amorejského původu a pocházel z jakéhosi města nedaleko Mari.³⁴ V mládí přesídlil do Babylónie, odkud podnikl výpravu na sever, roku 1807

³⁰ RS 30 „Rok, kdy pravý pastýř Rīm-Sīn pomocí vznešené zbraně Ana, Enlila a Enkiho obsadil královské město Isin i všechny jeho rozličné usedlosti, širému lidu prokázal laskavost života a navěky pozvedl slávu svého kralování“ (MU ^ĜŠTUKUL MAĤ AN ^DEN.LÍL ^DEN.KI.GA.TA Ī.SI.IN^{KI} URU NAM.LUGALLA Û Á.DAM DIDLI.BI A.NA.ME.A.BI SIPA ZI ^Dri-im-^DEN.ZU IN.DAB₅.BA UGU UN DAGAL.LA.BÉ ŠU NAM.TILLA IN.GAR.RA MU NAM.LUGAL.BI DU.RÉ.ŠĚ BÍ.IN.Ě).

³¹ WS 2 „Rok, kdy strhl hradby Kazallu a na jeho mutiabalské vojsko v útrobách Larsy udeřil zbraněmi“ (MU BĀD KA.ZAL.LU^{KI} BA.AN.GUL Û UGNIM.BI MU.TI.BA.AL ŠĀ LARSA^{KI} ^ĜŠTUKUL BA.A.ĤŮB).

³² Pecha 2003, 31.

³³ Jméno asyrského krále se v textech objevuje ve dvou variantách. Standardní grafika používaná králem je ^DUTU-šĭ-^DIŠKUR, zatímco jeho političtí soupeři často používají grafiku *sa-am-si*-^DIŠKUR. Heimpel 2003, 41 se domnívá, že se jedná o akkadskou a amorejskou variantu jména. Tento závěr je arci v souladu se soudobými reformními snahami krále, přesto však vzbuzuje určité pochybnosti představa, že by se panovník v rámci reformy tímto způsobem „přejmenoval“. Jiné vysvětlení nabízí fonetika akkadských nářečí. V staroasyrském dialektu se, na rozdíl od dialektu starobabylónského, zachovala afrikátní výslovnost klínopisného /s/, tedy přibližně [ts], viz Kogan 2012, 88–89. Asyrští písaři proto zřejmě neměli jinou možnost, než použít pro zápis jeho jména /š/. Uvážíme-li navíc asyrskou výslovnost /š/ jako [s], s největší pravděpodobností se jedná o grafické varianty amorejského jména Samsi-Adad.

³⁴ Podle popisu ARM 1/3 uzavřel jeho otec Ilā-kabkabū smlouvu s vládcem Mari: „Kdysi si Ilā-kabkabū a Jaggid-Lim navzájem pevně přísahali.“ (Ř. 8: *pa-na-nu-um i-la-kab-ka-bu-ú 9: ù ia-gi-id-li-im ni-iš* DIĜIR *dan-na-am 10: [i]-na bi-ri-ti-šu-nu iz-ku-ru-ma*). Srov. Pecha 2003, 39; Van de Mieroop 2005, 5; Charpin 2003, 298.

př. n. l. dobyl Ekallātum a tři roky poté obsadil klíčové obchodní středisko Aššur.³⁵ Další výboje směřoval severozápadním směrem na obchodní cesty v okolí hory Sindžár, odkud postoupil dále na sever do Chábúrského trojúhelníku. Vojenský úspěch nakonec završil připojením města Mari na středním Eufratu. Poté se usadil ve městě Šubat-Enlil a organizací nově vzniklé říše pověřil své dva syny. Na sklonku svého panování vedl vleklé války s Jamḥadem a Ešnunnou, na něž po jeho smrti doplatil zvláště jeho mladší syn Jasmaḥ-Adad, vykonávající funkci místodržícího v Mari. Brzy poté byl totiž sesazen a území asyrského státu se zmenšilo na okolí Aššuru a Ekallātum, jemuž vládl jeho bratr Išme-Dagān.³⁶

Na území Mari se mezitím ujal vlády Zimrī-Lim (1774–1761 př. n. l.), snad příbuzný předchozí marijské vládnoucí dynastie, která náležela k amorejskému kmeni Sim'al. Nejdříve se chopil moci ve městě Tuttul a krátce nato za intervence Jamḥadu usedl na trůn přímo v Mari. Za tuto pomoc zůstal králi Jamḥadu loajální a konzultoval s ním důležitá politická rozhodnutí. Tento převrat zřejmě proběhl k nelibosti kmene Jamina a Zimrī-Lim musel hned na počátku vlády potlačovat jeho vzpouru.³⁷ Další kroky pak směřoval k ovládnutí země Idamaraz, kde mu mnohá města, nacházející se pod asyrským jhem, dobrovolně otevřela své brány.³⁸

Vlivným královstvím nacházejícím se severovýchodně od Babylónu byla Ešnunna, která těžila ze své výhodné polohy na spojnici mezi Mezopotámií a Elamem. Její vládcové prosazovali svou moc zvláště vůči městům, která kontrolovala přechod přes řeku Tigris a tím i obchod plynoucí tímto směrem.³⁹ Po krátkém období úpadku⁴⁰ ovládl Dāduša (1788–1779 př. n. l.) město Mankisum na soutoku Tigridu a Dijály a za pomoci asyrského krále rozšířil svou moc daleko na sever.⁴¹ Ibal-pī-El II. (1778–1766 př. n. l.)

³⁵ Takové líčení nám poskytuje Asyrský královský seznam, viz Gelb 1954, 212–213, 224. Ten zároveň potvrzuje amorejský původ Šamši-Adada, neboť jména jeho vzdálených předků (Heana, Ditānu, Zummabu) jsou podobná jménům předků Ḥammu-rabiho dynastie (Ḥanū, Didānu, Zu'abu), viz Finkelstein 1966, 98–99. Srov. Klengel 1980, 103.

³⁶ Van de Mierop 2005, 4–9; Charpin 2003, 47.

³⁷ ZL 1' „Rok, kdy Zimrī-Lim přemohl velitele kmene Jamina v Saggaratum a zabil jejich krále“ (MU *zi-im-ri-li-im da-wi-da-am ša DUMU^{MEŠ}-ia-mi-na i-na sa-ga-ra-tim^{KI} i-du-ku ù LUGAL^{MEŠ}-šu-nu i-du-ku*).

³⁸ Heimpel 2003, 40–41, 44–45.

³⁹ Van de Mierop 2005, 4.

⁴⁰ Tohoto úpadku využil Šamši-Adad, o čemž vypovídá lehce poškozený dopis ARM 2/49, přirovnávající způsoby Išme-Dagāna k jeho otci: „Zpočátku totiž jeho otec psával vládci Ešnunny jako služebník. Později, poté co ve zmatku vládce Ešnunny zem (...), psal mu jako bratr.“ (Ř. 8: *ša p[a]-na-nu-um a-bu-šu a-na LÚ ÈŠ.NUN.NA^{KI} wu-ur-du-tam* 9: *iš-ta-na-ap-pa-ar wa-ar-ka-nu-um iš-tu i-na e-še-im* 10: *LÚ ÈŠ.NUN.NA^{KI} ma-a-tam^{KI} [x-á]š(?)-[x]-ma ba-[x×]-du* 11: *a-ḥu-tam [i]š-ta-pa-ar-šu*).

⁴¹ Da g „Rok, kdy Dāduša obsadil Mankisum“ (MU *ma-an-ki-su^{KI} da-du-ša iṣ-ba-tu*); Da ult „Rok, kdy Dāduša obsadil Qabarum“ (MU *qa-ba-ra^{KI} da-du-ša* IN.DAB₅).

po otci zdědil prosperující říši. Zpočátku ctil mír s Asyřany, poté však otočil, začal rozšiřovat své území na úkor asyrského státu a výrazně tak přispěl k jeho pádu.⁴²

Mimo oblast historické Mezopotámie, v jihozápadním Íránu, se nacházel elamský stát. Elam ovládal obchodní cesty s cínem, odkud mu plynul značný příjem. Díky svému bohatství si mohl dovolit udržovat početné vojsko, pořádat pravidelné nájezdy na Mezopotámii a zasahovat do tamější politické situace. Elam však nedržel mezopotámské území, a místní králové jej tak v případě vzájemných sporů vnímali jako arbitra.⁴³

⁴² Guilleux 2013.

⁴³ Van de Mieroop 2005, 15–16. Srov. Pecha 2003, 40, pozn. č. 80.

3 Politický vývoj

3.1 Časná léta

Ḫammu-rabi nastoupil na babylónský trůn po svém otci Sîn-muballitovi roku 1792 př. n. l. Na počátku své vlády vyhlásil edikt zvaný *mīšarum*,⁴⁴ jímž zrušil dluhy všem obyvatelům státu a nařídil okamžité propuštění dlužných rukojmích.⁴⁵ První léta po nástupu na trůn věnoval intenzivní stavební činnosti a na mocenském poli soupeřil zejména s Larsou. V datovací formulí pro 7. rok vlády se zmiňuje o dobytí Isinu a Uruku,⁴⁶ i když se patrně jednalo pouze o krátký vpád a tato města se brzy vrátila pod svrchovanost jeho jižního souseda. O tři roky později se honosil zničením města Malgûm,⁴⁷ ležícího proti proudu Tigridu od Maškan-šāpiru, čímž se pokusil ovládnout horní tok řeky a ohrozit zásobování Larsy vodou. Úspěch tohoto podniku byl však jen přechodný, neboť Malgûm nadále vystupovalo v pramenech jako nezávislé království.⁴⁸

Útok na Malgûm se stal podnětem pro Dādušu, krále Ešnunny, aby započal tažení proti městu Mankisum, které se toho času nacházelo v asyrských rukou. Dāduša se pro tuto výpravu pokoušel získat podporu Babylónu, ale Ḫammu-rabi svou účast odmítl.⁴⁹ Naopak uzavřel s Asýrií spojeneckou smlouvu a následující rok za pomoci vojenských oddílů Šamši-Adada dobyl město Rapiqum, které náleželo pod správu Ešnunny. Dāduša však koalici zasadil tvrdý protiúder, dobyl Mankisum a obnovil svou vládu nad městem Rapiqum. Poté zahájil tažení do oblasti Suḫum, které však bylo předčasně ukončeno poté, co Asýrie a Ešnunna upřely svou pozornost proti společnému nepříteli – království

⁴⁴ Ḫa 2 „Rok, kdy král Ḫammurabi nastolil spravedlnost a svobodu ve své zemi.“ (MU *ḫa-am-mu-ra-pí* LUGAL.E NĪ.SI.SÁ AMA.AR.GI ŠĀ.GA MA.DA.NA ... I.NI.IN.ĜAR.RA).

⁴⁵ Pecha 2003, 212.

⁴⁶ Ḫa 7 „Rok, kdy král Ḫammurabi obsadil Uruk a Isin“ (MU *ḫa-<am>-mu-ra-pí* LUGAL.E UNUG^{KI} Û Ì.SI.IN.NA^{KI} BA.AN.DAB⁵).

⁴⁷ Ḫa 10 „Rok, kdy zničil město Malgûm a jeho usedlosti“ (MU URU Á.DAM.BI MA.AL.GI⁴.A^{KI} BA.GUL).

⁴⁸ Charpin 2003, 48–50.

⁴⁹ ARM 4/26 „Vládce Ešnunny shromáždil celé své vojsko, palácový personál i družinu a přebývá v Upi. Vládce Babylónu vyzýval, aby se k němu připojil [při dobývání] města Mankisum. Vládce Babylónu však odmítl.“ (Ř. 9: LÚ ĚŠ.NUN.NA^{KI} *qa-du-um ga-ma-ar-ti ša-bi-šu* 10: [*q*]a-du-um ĜĪR.SIG⁵.GA^{MEŠ} 11: *ù be-el du-um-qí* 12: [*ip*]-ḫu-ur-ma i-na ú-pé^{KI} 13: [*wa*]-ši-ib-ma 14: [*ù a-na* L]Ú KÁ.DIĜIR.RA^{KI} 15: [*a-na it-ti*]-i-šu ne-en-mu-di-im 16: [××××× ma]-an-ki-si^{KI} 17: [××]×e-em 18: [*i*]š-ta-ap-pa-ar-ma 19: [L]Ú KÁ.DIĜIR.RA^{KI} 20: [*ú*]-ul im-gu-ur-ma).

Urbilum, ležícímu východně od Tigridu. Společnými silami si toto království podmanily a oblast se dostala do područí Ešnunny.⁵⁰

V této době uzavřeli Šamši-Adad a Ḫammu-rabi smlouvu o společné hranici ve městě Rapiqum (nebo Ḫīt).⁵¹ Po smrti Dāduši roku 1779 př. n. l. nastoupil na trůn jeho syn Ibal-pī-El II. a dva roky poté podnikli všichni tři panovníci tažení proti městu Malgûm, které se z obavy o vlastní přežití raději vykoupilo.⁵²

Když roku 1776 př. n. l. Šamši-Adad zemřel, jeho říše se začala rychle rozpadat. V Mari se za intervence krále Ḫalabu dostal na trůn Zimrī-Lim a Jasmaḫ-Adad byl nucen uprchnout. Také podmaněná království v okolí hory Sindžár a Chábúrským trojúhelníku využila této příležitosti, aby znovunabyla ztracené nezávislosti. Král Ešnunny Ibal-pī-El se rovněž pokusil využít chaosu v Asýrii a vyhlásil hroutící se velmoci válku. Ḫammu-rabi se tímto vývojem událostí cítil ohrožen, a tak poslal Išme-Dagānovi na pomoc 6000 mužů. Ibal-pī-El zareagoval nabídnutím spojenecké smlouvy marijskému králi Zimrī-Limovi. Asyrské království se však prozatím dokázalo ubránit, byť si udrželo vládu pouze nad malým územím s centrem v Ekallātum.⁵³

Vztahy marijského krále Zimrī-Lima s Babylónem byly tedy zpočátku problematické a k jejich zlepšení zřejmě nepřispělo ani potlačení vzpoury kmene Jamina na počátku Zimrī-Limovy vlády. Ibal-pī-El si nárokoval oblast Suḫum, která nyní ovládala vojska Mari, a tak nabídl Zimrī-Limovi smlouvu o společné hranici ve městě Ḫarādum, v níž se odkazoval na obdobný dokument uzavřený mezi jejich otci. Zimrī-Lim však po diskusi se svým tchánem Jarim-Limem, králem Ḫalabu, tuto nabídku odmítl.⁵⁴

Roku 1772 př. n. l. zahájil Ibal-pī-El kampaň proti Mari dobytím města Rapiqum⁵⁵ a posléze pokořil také město Jablija. Ḫammu-rabi usoudil, že vítězství Ešnunny by ho mohlo vystavit přímé konfrontaci s Ibal-pī-El. Proto v zimě tohoto roku uzavřel se Zimrī-Limem dohodu a poslal mu na pomoc vojsko, v jehož čele stál Mut-hadqim a další čtyři babylónští generálové. Dva z nich byli usídleni poblíž města Terqa, kde byli

⁵⁰ Charpin 2003, 50–52.

⁵¹ Z dopisu ARM 26/449 není zcela zřejmé, o které z obou měst se jedná: „Nezmiňuj Ḫīt! Protože v minulosti, když Šamši-Adad odňal město Rapiqum z rukou vládce Ešnunny, dal je mně. Od té doby (tam) sídlila má posádka a stále (tam) sídlí.“ (Ř. 60: ^DÍD *la ta-ḫa-as-sà-as* 61: [*lu-ú ki-ma*] *pa-né-e-tim ša i-nu-ma sa-am-si*-^PIŠKUR *a-lam ra-pi-qa-am*^{KI} 62: [*iš-tu qa-at*] LÚ ÈŠ.NUN.NA^{KI} *i-ki-mu-ma a-ia-ši-im id-di-nam* 63: [*iš-tu*] *u₄-mi-šu sa-ak-bu-ia úš-bu i-na-an-na li-iš-bu*).

⁵² Charpin 2003, 52.

⁵³ Tamtéž, 55–56.

⁵⁴ Tamtéž, 58.

⁵⁵ Ip 9 „Rok, kdy zničil město Rapiqum“ (MU RA.PÍ.QUM^{KI} BA.GUL).

využívání marijským králem k potlačování čerstvých revolučních nálad kmene Jamina.⁵⁶

Vojska Ešnunny pokračovala v postupu podél Eufratu směrem k Mari a dobyla město Ḥanat. Poté otevřel Ibal-pī-El další frontu severozápadním směrem, pokoušeje se obnovit království severní Mezopotámie pod svou vládou. Jeho vojáci rychle postupovali přes Aššur a Ekallātum, a asyrský král Išme-Dagān byl nucen uprchnout do Babylónu. Král města Andarig očekával od Zimrī-Lima pomoc, a když se žádné nedočkal, odvrátil se od něj a přísahal věrnost postupujícímu Ibal-pī-Elovi. Ten se mezitím zmocnil několika dalších měst jižně od hory Sindžár a poté se obrátil proti Šubat-Enlil. Město Šubat-Enlil se mu poddalo a spolu s ním mu podrobilo několik dalších místních vládců.⁵⁷

Na jaře 1771 př. n. l. začal Zimrī-Lim shromažďovat vojsko k výpravě proti městu Andarig a na podzim je oblehl. Nepřítomnosti vojska využil kmen Jamina a začal drancovat západní část marijské země. Zimrī-Lim se tak byl nucen stáhnout a své vojsko poslal na odražení útoků kmene Jamina.⁵⁸

Koncem téhož roku se situace uklidnila a síly Ešnunny se stáhly z okolí hory Sindžár i z oblasti Suḥum. Tím byla otevřena otázka, kudy povede společná hranice mezi Mari a Babylónem. Jádrem sporu mezi oběma panovníky bylo především město Ḥīt, které mělo především náboženský význam, neboť zde byly vedeny říční ordály, a mimoto se zde nacházelo významné ložisko živice. Zatímco Zimrī-Lim chtěl město pro sebe, Ḥammu-rabi navrhoval město sdílet a osadit posádkami obou království.⁵⁹ Tato jednání však skončila nezdarem.⁶⁰

Neústupnost Babylónu v otázce města Ḥīt vedla Zimrī-Lima k překonání sporů s někdejšími nepřáteli. Zvláště důležitá byla mírová smlouva s Ešnunnou, neboť Zimrī-Limovi se podařilo vyjednat, že Ešnunna si již nebude klást žádné nároky na oblast Suḥum ani horu Sindžár. Mari tak oficiálně získalo města Jablija, Ḥarbe a Ḥīt, zatímco město Rapiqum připadlo Babylónu.⁶¹ V té době vznikla mezi mocenskými středisky Mezopotámie a Sýrie určitá rovnováha sil.⁶²

⁵⁶ Charpin 2003, 60–61.

⁵⁷ Tamtéž, 61–62.

⁵⁸ Tamtéž, 62–63.

⁵⁹ Viz dopis ARM 26/449, citovaný v pozn. č. 51 výše.

⁶⁰ Charpin 2003, 63.

⁶¹ Tamtéž, 66–67.

⁶² Syria 19 117 „Není krále, jenž je sám o sobě mocný. Ḥammu-rabiho z Babylónu následuje 10 až 15 králů, Rīm-Sína z Larsy stejný počet, Ibal-pī-Ela z Ešnunny stejný počet, Amut-pī-Ela z Qatny stejný

Vztahy mezi Ḫammu-rabim a Zimrī-Limem se nyní začaly zhoršovat a okolní králové se této situace pokusili využít. Jedním z nich byl vládce města Kurda, shodou okolností také jménem Ḫammu-rabi, kterému vadily nadstandardní vztahy, které Zimrī-Lim udržoval s jeho sousedy. Proto si vyžádal vojenskou pomoc od Ḫammu-rabiho, kterou měl zprostředkovat bývalý asyrský král Išme-Dagān. Zimrī-Lim se poté opět pokusil vyřešit problém společné hranice s Ḫammu-rabim, ale znovu neuspěl.⁶³

3.2 Elamský vpád

Roku 1767 př. n. l. se elamský vezír rozhodl uspořádat tažení proti Ešnunně. Přestože o pravém důvodu můžeme jen spekulovat, zdá se, že se pokoušel získat území v Mezopotámii. Přitom si vyžádal pomoc od svých mezopotámských spojenců. Ḫammu-rabiho patrně nemusel mnoho přemlouvát,⁶⁴ ke koalici se však přidal i Zimrī-Lim navzdory mírové smlouvě s Ešnunnou. Ešnunna se spojeneckému obležení nedokázala ubránit a padla v létě roku 1765 př. n. l. Elamský vezír se v dobytém městě usadil, převzal moc nad místními ozbrojenými silami a pokusil se je začlenit do elamského vojska. Babylón z tohoto tažení získal jako kořist města Mankisum a Upi a jeho někdejší spojenec Išme-Dagān se nyní mohl vrátit na trůn do Ekallātum.⁶⁵

Rychlé vítězství nad Ešnunnou dodalo Elamitům sebedůvěru a další postup směřovali dvěma směry – na sever podél Tigridu proti Šubat-Enlil a na jih proti Babylónii.

Elamský vezír postavil Ḫammu-rabiho před ultimátum, v němž požadoval vydání měst Mankisum a Upi pod hrozbou přímé vojenské konfrontace.⁶⁶ Ḫammu-rabi se

počet, Jarim-Lima z Jamḫadu následuje 20 králů.“ (Ř. 24: *ú-ul i-ba-aš-ši* LUGAL *ša a-na ra-ma-ni-šu-ma da-an-nu* 25: *wa-ar-ki ḫa-am-mu-ra-pí* LÚ KÁ.DIĜIR.RA^{KI} 10 15 LUGAL^{MES} *i-la-ku* 26: *wa-ar-ki ri-im-[DEN].ZU* LÚ *la-ar-sa^{KI} qa-tam-ma* 27: *wa-ar-ki i-ba-al-pí-il* LÚ ÈŠ.NUN.NA^{KI} *qa-tam-ma* 28: *wa-ar-ki a-mu-ut-pí-il* LÚ *qa-ṭa-nim^{KI} qa-tam-ma* 29: *w[a-a]r-ki ia-ri-im-li-im* LÚ *ia-am-ḫ[a-a]d^{KI}* 20 LUGAL *i-la-ku*).

⁶³ Charpin 2003, 68.

⁶⁴ V dopise ARM 26/362 se dochovala řeč elamského vezíra k Ḫammu-rabimu: „Směřuji k Larse. Zajisti, ať tvé elitní jednotky, inženýrské jednotky a tví služebníci, které jsem viděl v Ešnunně, jsou mi k dispozici.“ (Ř. 5: *a-na la-ar-sa^{KI} pa-nam ša-ak-na-ku ša-[ba-ka bé-e]ḫ-ra-am* 6: *ša-ab tu-up-ši-ik-ka-nim* 7: *ša i-na ÈŠ.NUN.NA^{KI} a-mu-ru ki-i-in-ma a-na pa-ni-ia* 8: *re-ša-am li-ki-il-lu*).

⁶⁵ Charpin 2003, 68–69.

⁶⁶ A.3618 „Města Ešnunny, která držíš, což nepatří mně? Propusť je a podstup svůj břeh mému jhu! Jinak rozvrátím tvou zemi!“ (Ř. 21': *a-la-nu ša ÈŠ.NUN.NA^{KI} ša tu-ka-al-lu* 22': *ú-ul ú-yu-ut-tu-un wa-aš-ši-ir-šu-nu-ti* 23': *a-na ni-ri-ia šu-ri-ib ú-la-šu-ma ma-a-at-ka* 24': *aḫ-ta-na-bi-it*), viz Charpin 1999, 122.

odmítl podřídit elamské moci. Elamská vojska proto oblehla a dobyla Mankisum, a poté se vydala směrem k Upi. Ḫammu-rabi hledal spojence a proto vyslal posly ke svému jižnímu sousedu do Larsy. Mezitím nařídil všeobecnou mobilisaci babylónských jednotek, a když bylo Upi obleženo, netrpělivě očekával příchod Rīm-Sînových vojáků.⁶⁷ Rīm-Sîn se však do tohoto sporu nechtěl vměšovat a odmítl mu poskytnout pomoc.⁶⁸ Brzy poté Upi zřejmě padlo⁶⁹ a elamské vojsko upřelo svou pozornost k Babylónu.⁷⁰

Druhá část elamského vojska se mezitím pokusila ovládnout obchodní cesty vedoucí do Anatolie. Podařilo se jí dobýt Ekallātum, následně se vydala na severozápad do Chábúrského trojúhelníku a dosadila elamského místodržícího v Šubat-Enlil. Jedním z vojevůdců, kteří se této výpravě účastnili, byl Atamrum. Na svém tažení si nejdříve pokořil město Andarig a následně oblehl město Razama, které patřilo do sféry vlivu Mari.⁷¹

Když se o elamských aktivitách dozvěděl Zimrī-Lim, vydal se město Razama osvobodit. Atamrum se postupujícího marijského vojska zalekl a prosil elamského vezíra o posily. Vezír mu však žádné neposkytl, patrně protože tyto síly potřeboval pro výpravu proti Babylónu. Zimrī-Lim a Ḫammu-rabi nyní stáli proti mocnému společnému nepříteli a v jejich nejlepším zájmu bylo koordinovat společný postup.⁷² Do Babylónu proto přišlo 600 marijských vojáků a do Mari byly na oplátku poslány babylónské jednotky. Na jaře 1765 př. n. l. pak uzavřeli spojeneckou smlouvu, v níž se zavázali neuzavírat mír s elamským vezírem bez vzájemného souhlasu.⁷³

Po několik měsíců byla situace v Chábúrském trojúhelníku napjatá, někteří panovníci přijali elamskou nadvládu, jiní proti ní brojili. Mnozí proto využili této příležitosti, aby si mezi sebou vyřídili účty. Jižně od hory Sindžár byla situace podobná. Ḫammu-rabi z Kurdy byl donucen uznat nadřazenost Atamruma, zároveň však udržoval přátelské vztahy s Babylónem a Mari, které byly trnem v oku elamskému vezírovi.

⁶⁷ Takto informoval marijský velvyslanec o situaci v Babylónu v dopise ARM 26/363.

⁶⁸ ARM 26/368 „Slyšel jsem o vojácích, o které mi stále píšeš, nepřítel však směřuje k jiné zemi. Proto jsem ti muže neposlal.“ (Ř. 9: *aš-šum ša-bi-im ša ta-áš-ta-na-ap-pa-ra-am* 10: *eš-me-e-ma* LÚ.KÚR *a-na ma-a-tim ša-ni-im pa-nam ša-kin* 11: *aš-šum ki-a-am ša-bi ú-ul aṭ-ru-da-ak-kum*).

⁶⁹ ARM 26/369 „Nepřátelské vojsko vstoupilo do Upi.“ (Ř. 17: *ša-ab* LÚ.KÚR *a-na li-ib-bi yu-pí-i^{K1} i-ru-ub*).

⁷⁰ Své úmysly odhalil elamský vezír králům severní Mezopotámie v dopise ARM 26/303: „Chci oblehnout Babylón.“ (Ř. 48: *KÁ.DIĠIR.RA^{K1} a-la-wi-i*).

⁷¹ Charpin 2003, 73.

⁷² Tamtéž, 74–76.

⁷³ M.6435+ „Mír se Siwe-palar-ḫuppakem uzavřeme pouze společně.“ (Ř. 21: *it-ti ši-wa-pa-la-a[r-ḫu-úḫ-pa-ak]* 22: *pu-ḫu-ur-[ma]* 23: *lu-ú ni-sa-al-[li-im]*), viz Charpin 1999, 124.

Místní králové vyčítali Išme-Dagānovi, že zůstal loajální babylónskému králi, a proto byl odveden před vezíra do Ešnunny, odkud byl zřejmě vykoupěn do Babylónu.⁷⁴

Roku 1764 př. n. l. souhlasil Zimrī-Lim se zasláním dalších jednotek do Babylónu, které díky spojeneckým vazbám se Sýrií podpořili také vojáci z Ḫalabu a Zalmaqum. Když poté elamské vojsko o síle 30 000 mužů oblehlo Ḫirtium na severní hranici babylónského státu, otevřeli obránci zavlažovací kanály okolo města, aby zabránili použití obléhacích strojů. Následně byli útočníci odraženi babylónským vojskem a donuceni ustoupit do Ešnunny.⁷⁵ V elamském vojsku se nyní začaly projevovat vnitřní rozpory; někteří generálové původem z Ešnunny odmítli bojovat na straně Elamu a začali jednat s Babylónem.⁷⁶

Atamrum, jenž pro elamského vezíra neúspěšně oblehl Razama, mezitím opustil svého někdejšího pána a podvolil se Zimrī-Limovi. Ztráta severní Mezopotámie byla pro Elamity zdrcující, rozhodli se proto dobýt zpět Ekallātum. Jejich vojsko však došlo jen do Mankisum, odkud se obrátilo na východ a vyplenilo Ešnunnu. Všichni vojáci se zde vzbouřili a desertovali. Novým králem Ešnunny byl zvolen důstojník prostého původu jménem Šilli-Sîn. Elamský vezír pochopil, že prohrál, a požádal Ḫammu-rabiho o mír.⁷⁷

Volba krále Ešnunny nebyla pro Ḫammu-rabiho nejvhodnější, protože její území by mohl jinak přímo připojit ke své říši, anebo si zde mohl zachovat vliv dosazením loajálního vládce. Nový král Ešnunny mimoto obsadil města Mankisum a Upi, kvůli nimž se dříve Babylón dostal do nákladného konfliktu s Elamem. Ḫammu-rabi proto uzavřel spojenectví s Atamrumem, jehož uznal za krále města Andarig, a oznámil svůj nárok na tato města poslům Atamruma, Ḫammu-rabiho z Kurdy a Išme-Dagāna. Poté začal vyjednávat se Šilli-Sînem o míru, ten však babylónské požadavky odmítl.⁷⁸

⁷⁴ Charpin 2003, 77–78.

⁷⁵ Van de Mieroop 2005, 25–27.

⁷⁶ A.2996 „Muž z Elamu se nás chopil mocí a vydal se užívat tvou zem. Vzepřel ses mu a nemůže nic učinit.“ (Ř. 13: [LÚ] ELAM *i-na qa-tim dan-na-tim iš-ba-ta-an-né-ti-ma* 14: *[a]-na še-er ma-ti-ka a-ka-lim il-li-ka-am-ma* 15: *a-na pa-ni-šu ta-ap-ri-ik-ma mi-im-ma* 16: *e-pé-ša-am ú-ul i-li*), viz Charpin 1999, 125.

⁷⁷ A.1931 „Nyní když posel elamského vezíra vzpomene (Ḫammu-rabiho), jeho rty sladce (říkají): Je mír!“ (Ř. 12: *i-na-an-na i-nu-ma DUMU ši-ip-ri-im ša* LÚ SUKKAL ELAM.MA *tim i-ḫa-sà-[sú]* 13: *ša-ap-ta-šu ma-at-qà um-ma šu-ma sa-li-m[u-um-ma]*), viz Charpin 1999, 126.

⁷⁸ Charpin 2003, 79–81.

3.3 Zábor Larsy

Jediným mezopotámským panovníkem, který se odmítl zapojit do boje proti Elamu, byl Rīm-Sîn z Larsy, patrně protože byl sám elamského původu. Zdá se, že se nezalekl Ḫammu-rabiho úspěchů, a pořádal občasné loupežné nájezdy na babylónské území. Ḫammu-rabi s ním nejdříve přerušil diplomatické styky. Než se však roku 1763 př. n. l. odhodlal k odvetnému útoku, vyžádal si záruku úspěchu od bohů.⁷⁹

Z taktického hlediska museli Babylóňané nejdříve dobýt Maškan-šāpir, který jim byl překážkou při útoku ze severu, a teprve poté mohli oblehnout Larsu. Když Ḫammu-rabi promlouval k vojákům, zdůrazňoval, že pochodují proti městu zrádců, kteří porušili přísahu Šamaše a Marduka. To znamená, že výpravu považoval za svatou válku, v níž měl zajištěnu podporu boží moci. V Maškan-šāpiru očekávalo příchod Babylóňanů několik tisíc vojáků v čele s Rīm-Sínovým bratrem Sîn-muballītem, ale zřejmě nemohli útočníkům vzdorovat příliš dlouho. Po dobytí Maškan-šāpiru připadla Ḫammu-rabimu velká část Rīm-Sínova království, včetně Nippuru a Isinu. Tradiční nepřátelství mezi Maškan-šāpirem a Larsou způsobilo, že se mnozí obyvatelé této oblasti přidali na stranu vítěze a vstoupili do Ḫammu-rabiho vojska.⁸⁰

Babylónsko-marijské vojsko společně s kmenem Emutbalum postoupilo a oblehlo Larsu. Larsa však byla obklopena masivním opevněním a Ḫammu-rabi si vyžádal od svých spojenců další muže. Král města Malgûm mu poslal 1000 mužů a z Mari přišlo dalších několik tisíc mužů pod vedením generála Zimrī-Adada. Obléhání Larsy trvalo téměř šest měsíců a Zimrī-Lim si mezitím vyžádal návrat části svých vojáků, protože jimi potřeboval zažehnat své vlastní problémy. Ḫammu-rabi se však vojáky zdráhal propustit dříve, než obléhání skončí.⁸¹

⁷⁹ ARM 26/385 „Muž z Larsy nyní činil mé zemi obtíže drancováním. Od doby, kdy velcí bohové ymanili tuto zem ze spárů muže z Elamu, učinil jsem muži z Larsy mnohá dobrodíní, ale vlídností mi neoplatil. Mnoho jsem nyní promlouval s Šamašem a Mardukem a vždy mi odpověděli kladně. Byl bych ne učinil tento útok bez (souhlasu) božstva.“ (Ř. 8': *i-na-an-na* [L]Ú *la-ar-sú-ú-um*^{KI} 9': *ma-ti i-na ši-ta-ḫu-t[i]m ud-da-ab-bi-ib* 10': *iš-tu ša šu-pu-ur* L[Ú] ELAM.MA DIĜIR^{ME}[Š *r*] *a-bu-tum* 11': *i-na ma-tim š[u-a-ti is-su-ḫu] ù du-um-q[i] ma-du-tim* 12': *a-na* LÚ *la-a[r-si-im*^{KI} *ú-ša]-al-li-mu-ma* 13': *gi-mi-il-[šu ú-ul i]-ri-ba-am i-na-an-na* ^DUTU ^DAMAR.UTU 14': *ú-da-ab-b[i-ib-ma] an-nam i-tap-lu-ni-in-ni* 15': *ba-lum DIĜIR-lim ti-bu-tam an-ni-[tam] ú-ul et-bé-e-em*).

⁸⁰ Charpin 2003, 84–85.

⁸¹ ARM 26/381 „Do 5 dní budu znát vyhlídky města. Jestliže město odolá, pošlu vašemu pánu 1000 mužů. Pakli bude město dobyto, pošlu vašemu pánu ... mužů.“ (Ř. 20': *a-di* U₄ 5.KAM *a-di pu-ru-sé-e* 21': *a-lim a-am-ma-ru šum-ma a-lum id-d[a-n]i-i-[n]* 22': *ša-ba-am* 1 *l[i]-im a-na š[e-e]r be-li-ku-[nu]* 23': *a-ḫa-a[r-ra-ad šum-ma] a-lum iš-ša-bi-it* 24': *š[a-ba-am* ×××× *ša-ba-nu* 25': *a-na še-er be-li-ku-nu a-ḫa-ar-ra-ad*).

Když město vyčerpalo své zásoby obilí, bylo nuceno vzdát se útočníkům bez boje. Tato událost je oslavována v datovací formuli pro 31. rok Ḫammu-rabiho vlády.⁸² Ḫammu-rabi přijal titul „král Sumeru a Akkadu“ a zřídil personální unii mezi Babylónem a Larsou. Jakožto nový panovník vyhlásil na území království Larsy edikt *mīšarum* a zavedl zde nový systém datování, kde jako počátek sloužilo dobytí Larsy. Poté však učinil kroky k anexi dobytého území, nechal strhnout městské hradby a zavedl zde babylónské datovací formule.⁸³

3.4 Výprava na sever

Obsazením Larsy narušil Ḫammu-rabi rovnováhu sil, která v oblasti panovala několik let. Nyní se Babylón stal velmocí regionu a své postavení mohl dávat náležitě najevo. Ihned po triumfu nad Larsou uzavřel několik spojení, z nichž nejzajímavějším příkladem byla smlouva s Ešnunnou, kde se jednání táhla několik let. Když nastal mezi Babylónem a Larsou válečný stav, odmítl Šilli-Sîn jednat o míru, ovšem bezprostředně po pádu Larsy mezi nimi byla stvrzena smlouva.⁸⁴

Vztahy mezi Babylónem a Mari se také začaly ochlazovat, protože Ḫammu-rabi byl stále více vtahován do místních sporů na severu. Atamrum, král Andarigu, potřeboval Ḫammu-rabiho podporu pro svou nově ustanovenou vládu nad městem Allahad, proto k němu přišel osobně během obléhání Larsy a obdržel od něj 6000 babylónských vojáků. Když Atamrum na jaře roku 1762 př. n. l. zemřel, Ḫammu-rabi převzal kontrolu nad jeho královstvím a rozdělil je vedví. Babylónskou intervencí provázelo vojsko o síle 20 000 mužů, jehož příchod do oblasti jižně od hory Sindžár způsobil zděšení.⁸⁵

Ḫammu-rabiho vliv na severu rostl na úkor Zimrī-Lima, jenž se pokoušel zrušit spojení s Babylónem a znovunabýt kontrolu nad svými jednotkami. Zimrī-Lim proto hledal podporu u Šilli-Sîna a přijal jeho formální svrchovanost. Oba panovníci si poté vyměnili drahé dary, kde nacházíme poslední zmínku o Šilli-Sînovi. Ḫammu-rabi

⁸² Ḫa 31 „Rok, kdy král Ḫammu-rabi, za pomoci Ana a Enlila, předstoupil před vojsko a vznešenou mocí, již mu poskytli velcí bohové, zmocnil se země Emutbalum i jejího krále Rīm-Sîna...“ (MU *ḫa-am-mu-ra-pí* LUGAL.E ĠIŠKIM.TI AN ^DENLIL.BI.TA IGI ÉREN.NA.ŠÈ Ì.GIN.NA.ÀM USU MAḪ DIĠIR GAL.GAL.E.NE MU.UN.NA.AN.SUM.UŠ.ÀM MA.DA *e-mu-ut-ba-lum*^{K1} ù LUGAL.BI *ri-im-*^DEN.ZU ŠU.NI SÁ BÍ.IN.DU₁₁.GA ...).

⁸³ Charpin 2003, 87–90.

⁸⁴ Van de Mierop 2005, 49; Charpin 2003, 92.

⁸⁵ Charpin 2003, 92–93.

byl na Zimrī-Lima rozlícen a za jeho poddajnost Ešnunně mu přísahal pomstu. Rozhodl se zbavit obou protivníků, ale potřeboval posílit stavy vojska, které přišlo o oddíly z Mari. Potřebné vojáky proto verboval z nově dobyté oblasti Larsy.⁸⁶

Mírová smlouva uzavřená mezi Babylónem a Ešnunnou netrvala dlouho a roku 1762 př. n. l. mezi nimi vypukl ozbrojený konflikt. Rozhodujícím krokem v této válce bylo dobytí města Mankisum na Tigridu babylónským vojskem, jehož otázka vlastnictví vyvolávala již delší dobu rozepře mezi panovníky. Tato událost je oslavována v datovací formulí pro 32. rok Ḫammu-rabiho vlády.⁸⁷

Nedlouho poté skončila také vláda Zimrī-Lima, což připomínají dvě různé Ḫammu-rabiho datovací formule. Dobytí Mari je oslavováno v datovací formulí pro 33. rok⁸⁸ a zničení tohoto města je zmíněno v datovací formulí pro 35. rok vlády.⁸⁹ Není známo, proč se Ḫammu-rabi po dobytí Mari rozhodl vyčkat déle než rok, než ho zcela zničil. Od 34. roku své vlády pak začal používat nový královský titul „král celé amorejské země“.⁹⁰

Výprava proti Mari dost možná přímo navázala na předcházející postup. Babylónské jednotky postupovaly severozápadním směrem na Ekallātum. Na počátku roku 1762 př. n. l. byl Išme-Dagān donucen odejít ze svého království a prchnout do Babylónu. Je tedy možné, že jej Ḫammu-rabi znovu dosadil na trůn v Ekallātum, což by bylo ve shodě s asyrským královským seznamem, podle nějž tento panovník vládl 40 let.⁹¹

Datovací formule pro 33. rok Ḫammu-rabiho vlády nám nedává žádnou zprávu o tom, jakým způsobem bylo tohoto vítězství dosaženo. V palácových archivech z Mari také chybí jakákoli zmínka o babylónském útoku. Babylóňané snad zahájili útok na dvou frontách. První část vojska mohla postupovat proti proudu Tigridu a pak se

⁸⁶ Van de Mieroop 2005, 49–50.

⁸⁷ Ḫa 32 „Rok, kdy král Ḫammu-rabi, hrdina který dosáhl vítězství pro Marduka, rozdrtil v bitvě mocnou zbraní vojsko Ešnunny, Šubartum, Gutium, a zmocnil se Mankisum a země na břehu Tigridu až k hranici země Šubartum.“ (MU *ḫa-am-mu-ra-pí* LUGAL UR.SAĜ Û.MA ^DAMAR.UTU.KE₄ SÁ.SÁ UGNIM ÈŠ.NUN.NA^{KI} SU.BIR₄^{KI} *gu-ti-um*^{KI} ĜIŠTUKUL KALA.GA MÈ.TA BÍ.IB.ŠUB.BA *ma-an-ki-súm*^{KI} ù MA.DA GÚ ^{ID}IDIGNA EN.NA ZÀ KUR SU.BIR₄^{KI}.ŠÈ ŠU.NI SÁ BÍ.IN.DU₁₁.GA).

⁸⁸ Ḫa 33 „Rok, kdy král Ḫammu-rabi ... rozdrtil v bitvě vojsko Mari a Malgûm, podmanil si Mari a jeho usedlosti, rozličná města Šubartum, Ekallātum, Burundum a země Zalmaqum na břehu Tigridu až k Eufratu, a přiměl je setrvat v přátelství pod svou jurisdikcí.“ (MU *ḫa-am-mu-ra-pí* LUGAL.E ... UGNIM MA.RÍ^{KI} ù MÀ.AL.GI^{KI} MÈ.TA BÍ.IB.ŠUB.BÉ MA.RÍ^{KI} ù Á.DAM.BI ù URU.DIDLI^{KI} SU.BIR₄^{KI} *é-kál-la-tum*^{KI} BU.RU.UN.DA^{KI} ù MA.DA *za-al-ma-qum*^{KI} GÚ ^{ID}IDIGNA EN.NA ^{ID}BURANUN GÚ KI.ŠÈ MI.NI.ĜAR DU₁₁.GA.NÉ KU.LI.BI BÍ.IN.TUŠ).

⁸⁹ Ḫa 35 „Rok, kdy král Ḫammu-rabi na rozkaz Ana a Enlila strhl hradby Mari a Malgûm.“ (MU *ḫa-am-mu-ra-pí* LUGAL.E DU₁₁ AN EN.LÍL.LÁ.TA BÀD MÁ.RÍ^{KI} ù MÀ.AL.GI₄.A^{KI} MU.UN.GUL.LA).

⁹⁰ Charpin 2003, 99.

⁹¹ Tamtéž, 95.

přesunout na západ do oblasti Zalmaqum, zatímco druhá část postupovala podél Eufratu až k Mari. Další možností je, že celé vojsko postupovalo pouze podél Tigridu až k Zalmaqum, poté sestoupilo podél řeky Balīḫ k městu Tuttul, odkud dorazilo po proudu Eufratu až Mari.⁹² V prologu ke svému zákoníku se Ḥammu-rabi zmiňuje, že dospěl k soutoku Balīḫu a Eufratu.⁹³

Malgûm paradoxně postihl stejný osud jako Mari. Na rozdíl od něj Malgûm udržovalo diplomatické vztahy s Ḥammu-rabim i v době jeho roztržky s Rīm-Sínem a při obléhání Larsy mu poslalo na pomoc 1000 mužů. Toto město ovšem zaujímal strategicky významné místo na Tigridu a bylo s to ohrožovat kohokoli, kdo ovládal jižněji ležících oblastí. Po dobytí Maškan-šāpiru a Larsy se tak Ḥammu-rabi snažil zaopatřit zásobování vodou pro tyto oblasti právě vítězstvím nad Malgûm. Toto vítězství je však velmi špatně zdokumentováno. Zdá se, že významná část populace dobytého království byla následně deportována do babylónského království, neboť v dokumentech z oblasti Kiše, Dilbatu a Maradu se již od počátku Samsu-ilunovy vlády objevují „lidé z Malgûm“.⁹⁴

3.5 Pozdní léta

Informace o událostech posledního desetiletí Ḥammu-rabiho vlády jsou poměrně skrovné. Podle datovacích formulí se zdá, že se na konci své vlády věnoval zejména stavební a kultovní činnosti, přesto se však dochovaly zmínky o jeho vojenských aktivitách v tomto období. Datovací formule pro 37. rok vlády zmiňuje Ḥammu-rabiho tažení na sever a severovýchod, kde dosáhl vítězství nad vojskem Gutium, Turukkum, Kakmum a zemí Šubartum.⁹⁵ Po této výpravě bylo deportováno patrně velké množství obyvatel, čímž lze objasnit výskyt velkého množství churritských jmen v oblasti Dilbatu v následujících desetiletích. Dva roky poté byl Ḥammu-rabi ovšem nucen upevnit svou

⁹² Tamtéž, 94–95.

⁹³ CH Prolog „První mezi králi, jenž podrobil sídliště při Eufratu na rozkaz Dagāna, svého stvořitele, jenž ušetřil lidi z Mari a z Tuttulu.“ (Kol. IV, Ř. 23: *a-ša-re-ed* LUGAL-*rí* 24: *mu-ka-an-ni-iš* 25: *da-ad-mi* 26: ^{ID}BURANUN.NA 27: *ì-tum* ^D*da-gan* 28: *ba-ni-šu* 29: *šu ig-mi-lu* 30: *nì-ši* ME.RA^{KI} 31: *ù* TU.TU.UL^{KI}).

⁹⁴ Charpin 2003, 99–100.

⁹⁵ Ḥa 37 „Rok, kdy král Ḥammu-rabi velkou mocí Marduka rozdrtil v bitvě vojska a muže Gutium, Turukkum, Kakmum a země Šubartum.“ (MU *ḥa-am-mu-ra-pí* LUGAL.E USU GAL ^DAMAR.UTU.KA.TA UGNIM ÉREN^{MEŠ} QÚ.TU.Ú Û TU.RU.UK.KUM^{KI} KA.AK.MU.UM^{KI} Û KUR SU.BIR^{KI}.BI.TA MÈ.TA BÍ.ÍB.ŠUB.BA).

moc nad oblastí, neboť datovací formule pro 39. rok vlády znovu oslavuje vítězství nad zemí Šubartum.⁹⁶

Samý konec své vlády věnoval Ḫammu-rabi stavbě zdi podél Tigridu, opevnění Rapiqum a následně také opevnění Sippiru. Tato stavební činnost snad nebyla vyvolána strachem z vojenského ohrožení, nýbrž kvůli hrozbě záplav. Roku 1756 př. n. l. totiž zničila Ešnunu velká povodeň, způsobená patrně změnou toku Dijály. Její obyvatelé byli snad poté nuceni hledat útočiště v Babylónu.⁹⁷

Jedna z tabulek ze sklonku Ḫammu-rabiho života obsahuje kratší verzi datovací formule pro 43. rok vlády doprovázenou jménem jeho následovníka Samsu-iluny. Podle data uvedeného na tabulce je zřejmé, že Ḫammu-rabi zemřel někdy před 10. dnem 5. měsíce tohoto roku.⁹⁸ Samsu-iluna v dopise zmínil, že Ḫammu-rabi podlehl nemoci.⁹⁹

Ḫammu-rabi zdědil po svém otci poměrně malé království, které během 43 let své vlády proměnil ve velmoc. V okamžiku jeho skonu vévodila Přednímu východu dvě mocenská střediska – Ḫalab na západě a Babylón na východě. Nový obraz babylónského království popisuje prolog Ḫammu-rabiho zákoníku, v němž je uveden topografický přehled shrnující celkem 26 měst.¹⁰⁰

⁹⁶ Ḫa 39 „Rok, kdy král Ḫammu-rabi vznešenou mocí, již mu poskytli An a Enlil, sprovodil ze světa celou Kutḫu a zemi Šubartum.“ (MU *ḫa-am-mu-ra-pí* LUGAL.E USU KALAG.GA AN ^DEN.LÍL MU.UN.NA.SUM.MA.TA KÍLIB GÚ.DĀ.A^{KI}.BI KUR SU.BIR⁴^{KI}.ŠĚ SAĜ ĜÍŠ BÍ.IN.RA.A).

⁹⁷ Charpin 2003, 103–104.

⁹⁸ Tamtéž, 104.

⁹⁹ AbB 14, 130 „Král, můj otec, byl nemocen a zemřel.“ (Ř. 4: *šar-rum a-bi ma-[ru-uš-ma mi-it]*).

¹⁰⁰ Ḫammu-rabi ovládal podle prologu CH města Nippur, Eridu, Babylón, Ur, Sippir, Larsa, Uruk, Isin, Kiš, Kutḫa, Borsippa, Dilbat, Keš, Lagaš-Girsu, Zabala, Karkar, Adab, Maškan-šāpir, Malgûm, Mari, Tuttul, Ešnuna, Akkad, Aššur a Ninive.

4 Starobabylónský stát

4.1 Státní správa

Když Ĥammu-rabi získal kontrolu nad jižní Babylónií, její správní struktura centralisovaná okolo Larsy byla již starobylá. Nemusel ji proto nově vytvářet, nýbrž se mohl spolehnout na stávající praxi a personál. Jakmile se Babylón stal politickým centrem, daně byly namísto do Larsy odváděny sem. Ĥammu-rabi poslal do Larsy vysoké babylónské hodnostáře a učinil je hlavou stávajícího úřednictva. Celé království Larsy proměnil v provincii zvanou Emutbalum a jejím nejvyšším administrativním hodnostářem jmenoval muže jménem Sîn-iddinam.¹⁰¹

4.1.1 Sîn-iddinam

Sîn-iddinam byl pověřen celou řadou záležitostí. Byl podřízen přímo panovníkovi, od něhož dostával pokyny a zároveň mu zasílal hlášení o situaci v provincii. Mezi jím vykonávané činnosti patřilo zajišťování práce na zavlažovacích zařízeních po celém území jižní Babylónie, pročež disponoval větším množstvím pracovních sil,¹⁰² a v souvislosti s tím zřejmě zabezpečoval zemědělskou produkci.¹⁰³ Se svými pracovníky musel zajišťovat rovněž stavbu lodí¹⁰⁴ a nákladní lodní dopravu¹⁰⁵. Dále se podílel na shromažďování poplatků ve stříbře či naturáliích pro stát, a zdá se, že také dohlížel na obchody s naturálními produkty na zakázku paláce.¹⁰⁶ Důležitou úlohu hrál také při

¹⁰¹ Van de Mierop 2005, 84–85.

¹⁰² AbB 2, 55 „Povolej lidí, kteří vlastní pole na břehu kanálu Damanum, necht' vyhloubí kanál Damanum.“ (Ř. 4: LÚ^{MEŠ} *ša i-na a-aḥ* PA₅ *da-ma-nu-um* 5: A.Š.Ā.ĤÁ *ša-ab-tu* 6: *de-ke-e-ma* 7: PA₅ *da-ma-nu-um li-iḥ-ru*).

¹⁰³ AbB 2, 38 „Dej Apil-Amurruma Nabium-mālikovi, ať své pole podléhající poplatku, které Nabium-mālikovi připadlo losem, obdělá jako obvykle.“ (Ř. 5: *a-píl*-^DAMAR.UTU 6': *a-na* ^D*na-bi-um-ma-lik i-di-in-ma* 7: A.Š.Ā.GUN-[š]u *ša a-na* ^D*na-bi-um-ma-lik* 8: *i-na is-qí-im im-qú-tu* 9: *ki-ma ka-ja-an-tim-ma* 10': *li-ri-iš*).

¹⁰⁴ AbB 2, 59 „Opatři Tarībatumovi dostatek pracovníků (na stavbu) nákladních lodí, aby mohl postavit nákladní lodě, které mu byly uloženy.“ (Ř. 14: ERIM MÁ.NI.DUB.ĤÁ *ta-ri-ba-tu[m]* 15: *a-pu-ul-ma* 16: MÁ.NI.DUB.ĤÁ *ša qá-ti-šu* 17: *li-pu-uš*).

¹⁰⁵ AbB 2, 40 „Napiš dohlížitelům nákladních lodí v svém okrsku, ať se zařídí dostavit 30. dne měsíce *addarum* se svými loděmi do Babylónu.“ (Ř. 4: *a-na* UGULA^{MEŠ} MÁ.NI.DUB *ša li-ti-ka* 5: *šu-pu-ur-ma* 6: *ki-ma i-na* ^{ITU}ŠE.GURx.KUD U4.30.KAM 7: *qá-du-um* MÁ.NI.DUB-*šu-n[u]* 8: *a-na* KÁ.DIĜIR.RA^{KI} *sà-na-qí-im* 9: *li-ma-ad-di-du-ma*).

¹⁰⁶ AbB 2, 33 „Pošli mi do Babylónu dohlížitele obchodníků Šěp-Sína s jeho 1800 gury obilí a 19 minami stříbra z jeho zásob, a dohlížitele obchodníků Sîn-muštála s jeho 1800 gury obilí a 7 minami

dohledu na chov skotu a bravu.¹⁰⁷ Rovněž měl na starost úkoly ve sféře soudní a kriminální. Především se jednalo o urovnávání sporů mezi pracovníky, kteří nějakým způsobem spadali pod Sîn-iddinamovy pravomoci. Nejčastěji pak byly předmětem těchto pří obilí a pozemky.¹⁰⁸ Mezi státní pracovníky, kteří byli pod jeho kontrolou, patřili rovněž členové vojska a jeho činnost tedy zahrnovala i správu vojenských záležitostí.¹⁰⁹ Ta se zřejmě vztahovala i na povolávání mužů k výkonu vojenské služby.¹¹⁰ Rovněž mohl přidělovat služební pozemky, ačkoli to zřejmě nepatřilo mezi jeho běžné úkoly.¹¹¹

Pod Sîn-iddinamem sloužilo patrně mnoho dalších hodnostářů s titulem *šāpir mātīm* „správci země“, kteří měli na starosti správu nižších územně správních celků. Zpravidla byli pověřeni shromažďováním a přepravou poplatků, péčí o skot a brav a zajišťováním pracovních sil pro výkon povinné pracovní služby.¹¹²

4.1.2 Šamaš-ḫāzir

Jedním z nejvýznamnějších úředníků své doby byl Šamaš-ḫāzir, který je v korespondenci označován titulem SA₁₂.DU₅ (akk. *šassukum*) „správce pozemků“, případně jako DUB.SAR A.ŠÀ.GA „písař polností“. Tento muž byl důležitým správním úředníkem, který byl odpovědný za přidělování královských pozemků v provincii Emutbalum. Jednalo se zpravidla o pole (někdy též o domy a zahrady), které dal král k dispozici osobám, které pro palác vykonávaly službu *ilkum*.¹¹³ Tyto pozemky se pak v textech zpravidla označují termínem A.ŠÀ ŠUKU (akk. *šukūsum*) „pole obživy“. Podle

stříbra z jeho zásob.“ (Ř. 22: ¹še-ep-^{DEN.ZU} UGULA TAM.GÀR^{MEŠ} 23: qá-du-um 1800 ŠE.GUR-šu ù 19 ma-na KU.BABBAR LIBIR-šu 24: ù ^{DEN.ZU} mu-uš-[f]a-al UGULA TAM.GÀR^{<MEŠ>} 25: qá-du-um 1800 ŠE.[G]JUR-šu 26: ù 7 ma-na KU.BABBAR LIBIR-šu 27: [a-na K]Á.DIĜIR.RA^{KI} tū-ur-dam).

¹⁰⁷ AbB 2, 15 „Zkontroluj skot a brav v svém okrsku.“ (Ř. 13: ÁB.GU₄.ĤÁ ù U₈.UDU. ĤÁ 14: ša li-ti-ka pí-qí-id).

¹⁰⁸ AbB 2, 24 „Nechť vymohou od Sîn-māgira obilí i jeho s úroky. Dej je pak Ilšu-ibbīmu.“ (Ř. 14: še-am ù MÁŠ.BI 15: ^{DEN.ZU} ma-gir li-ša-ad-di-nu-ma 16: a-na DIĜIR-šu-i-bi i-di-in).

¹⁰⁹ AbB 2, 23 „Tito muži nesmějí ztrácet čas. Rychle mi je pošli, ať se vydají na cestu sem.“ (Ř. 5: ERIM-um šu-ú la ú-la-ap-pa-tam 6: ar-ḫi-iš tū-ur-da-aš-šu-nu-ti-ma 7: a-la-kam li-pu-šu-nim).

¹¹⁰ AbB 2, 43 „Pokud jde o Sîn-ilihu, úředníka *iššiakum*, který je podřízen Tarībatumovi, jehož jsi zapsal mezi vojáky *rēdú*.“ (Ř. 3: aš-šum ^{DEN.ZU} DIĜIR ÉNSI NÍĜ.ŠU ta-ri-ba-tum 4: ša a-na AGA.UŠ^{MEŠ} ta-aš-tū-ru-šu).

¹¹¹ AbB 2, 60 „Toto pole dej Enki-ḫeutudovi.“ (Ř. 10: A.ŠÀ-am šu-a-ti 11: a-na-^{DEN}.KI-ĤÉ.Ù.TUD-ma i-di-in).

¹¹² Pecha 2003, 224. Srov. Klengel 1980, 105.

¹¹³ V dopise AbB 4, 125 vytýká nadřízený Šamaš-ḫāzirovi: „[Pole Ibni-Sína, jenž se nachází] ve službách krále, jsi odňal a zahálejícím lidem, již nevykonávají královskou službu *ilkum*, jsi dal pole i obilí.“ (Ř. 18: [× × × × × × × ×] i-na pi-ḫa-at šar-ri-im 19: [× × × × (×)] te-ki-im-ma 20: [a-na a-w]i-le-e ri-qú-tim 21: ša i-li-ik šar-ri-im la i-la-ku 22: A.ŠÀ-lam ù še-a-am ta-ad-di-in).

dopisů se zdá, že tato pole obdrželi za své služby zpravidla členové vojska, a méně často jimi byli odměněni řemeslníci, kuchaři, mlynáři, pracovníci v oblasti zemědělství a chovu dobytka, rybáři a ptáčníci, dohlížitelé pracovních skupin, různí hodnostáři a úředníci, vrátní, členové kultovního personálu v chrámech, představitelé místní městské správy, kupci, soudci, písaři a jiné osoby. V případě, že řádně vykonávali svou službu, mohlo zůstat pole v držení rodiny i několik desetiletí.¹¹⁴

Stávalo se, že si na přidělený pozemek činil nárok někdo jiný, a v tom případě byl Šamaš-ḥāzír pověřen prošetřením této záležitosti, anebo navrácením pole původnímu majiteli včetně náhrady škody.¹¹⁵ K tomuto účelu měl k dispozici tabulky s přesnými údaji o služebních povinnostech držitelů pozemků, jakož i o umístění a velikosti pozemků, které byly uloženy v palácovém archivu.¹¹⁶ Krom toho se zřejmě podílel na organizaci prací na zavlažovacích kanálech, kde obstarával zejména jejich údržbu a nutné opravy.¹¹⁷

Při práci někdy Šamaš-ḥāzírovi pomáhali další hodnostáři, zejména Marduk-nāšir a Šîn-mušallim. Ti jsou spolu s ním adresáty několika dopisů a plnili snad tedy stejné funkce jako on. Všichni tito mužové dostávali rozkazy buď od samotného krále, nebo od svého přímého nadřízeného, muže jménem Lu-Ninurta, který byl pravděpodobně hodnostářem centrální správy v Babylónu.¹¹⁸

Šamaš-ḥāzír disponoval celou řadou nižších úředníků, kteří prováděli vlastní práci při vyměřování pozemků. O způsobu, jakým byla organisována měřící skupina, podává svědectví zejména dopis AbB 4, 21. Jedná se o seznam 14 skupin, kde každá sestává z 8–12 účetních *šatammū*, kteří jsou Šamaš-ḥāzírovi podřízeni.¹¹⁹ V čele každé skupiny stála osoba označovaná všeobecně logogramem UGULA, která se snad nazývala *abi ašlim*. V textu se dále vyskytují dva vyšší úředníci nadřazení většímu počtu skupin. Jejich titul není v textu uveden, patrně se však jedná o úředníky *šassukkū*. Tato domněnka se zakládá na správní listině z časů krále Samsu-iluny, podle níž byl za

¹¹⁴ Pecha 1999c, 54–56; Klengel 1980, 105–106, 109.

¹¹⁵ Van de Mieroop 2005, 85–89.

¹¹⁶ AbB 4, 22 „Vezměte sem tabulky všech služeb *ilkum*, které konáš, všech polí podléhajících poplatku, polí palácového personálu, polí jezdců a střeleckých jednotek, polí pastýřů a pasáčků, polí řemeslníků, jakož i cizích polí, které jste vydali a stvrdili ...“ (Ř. 4: DUB-*pa-a-tim ša il-k[i]-im* 5: *ma-la ta-al-li-ku* 6: A.ŠĀ GÚ.UN A.ŠĀ ĞİR.SĚ.GA É.GAL 7: A.ŠĀ RÁ.GAB^{MEŠ} ERIM ĞIŠDŮ.BAN 8: A.ŠĀ SIPAD KA.BAR A.ŠĀ DUMU^{MEŠ} UM.MIA 9: ù A.ŠĀ *a-ḥi-a-tim* 10: *ma-la ta-ad-di-na ù tu-ki-in-na ...* 23: *li-qi-a-nim*).

¹¹⁷ AbB 4, 19 „Průlom Binâ byl utěsněn.“ (Ř. 5: *pí-tum ša [b]i-na-a^{KI} [i]t-te-es-k[i]-ir*).

¹¹⁸ Pecha 2003, 224–226.

¹¹⁹ AbB 4, 21 „Z úředníků *šatammū*, kteří jsou pod tvým vedením, si ponech u sebe ...“ (Ř. 5: *i-na ŠA.TAM^{MEŠ} ša qá-ti-ka ...* 14: *ma-aḥ-ri-ka e-zi-im-ma*).

správu polí odpovědný jeden *šassukkum*, dva *abbū ašlim* a více *šatammū*.¹²⁰ Je pravděpodobné, že všichni tito úředníci včetně samotného Šamaš-ḥāzira vykonávali vyměřováním službu *ilkum*.¹²¹

Rozmanitost správních povinností Šamaš-ḥāzira však plynula spíše z funkce hlavního správce královských pozemků než ze samotného titulu *šassukkum*. Pro další osoby s titulem *šassukkum* není doloženo tak široké pole působnosti. Jejich hlavní činnost spočívala spíše v dohledu na nižší úředníky, kteří měli povinnost vyměřovat hranice přidělovaných pozemků. Mezi jejich úkoly patřilo snad i obstarávání pachtýřů pro pracovníky, kteří nebyli s to sami obdělávat přidělené pole kvůli svým služebním povinnostem. Na rozdíl od Šamaš-ḥāzira však neměli dohled nad státními archivy ani nad zavlažovacími kanály.¹²²

Jiné povinnosti měl *šassukkum* v povodí Dijály. Pravděpodobně měl na starost přidělování palácových pozemků stejně jako v jižní Babylónii, mimoto byl však odpovědný také za správu zemědělského poplatku zvaného *šibšum*, který byl vybírán v obilí. Zdá se, že dohlížel také na chod sýpek a přidělování dávek obilí lidem, kteří vykonávali blíže neurčenou práci pro stát. Kromě toho měl k dispozici pracovníky pro výkon různých veřejných prací, např. nošení dříví či stavby přehrady.¹²³

4.2 Správa měst

Podrobné informace o městské správě máme především díky právním a administrativním dokumentům z města Sippiru. Podle těchto textů byl Sippir spravován na dvou úrovních, které byly navzájem přísně odděleny. Nižší úroveň tvořily městské čtvrti zvané *babtum*, jejichž obyvatelé řídili své místní záležitosti pod správcovstvím úředníka *ḥazannum*, který byl dosazován patrně králem. Vyšší úroveň správy pak tvořilo „město“ *ālum* v čele se „starostou“ *rabiānum*, které bylo ve spojení s okolním světem a státní administrativou.¹²⁴

¹²⁰ Pecha 1999c, 57–58.

¹²¹ AbB 4, 22 „Úředníky *abbū ašlim* a *šatammū*, kteří s vámi vykonávají službu *ilkum*, přiveďte s sebou a přijďte ke mně do Sippiru.“ (Ř. 24: *a-bi aš-li-im* ù ŠA.TAM^{MEŠ} *ša it-ti-ku-nu* 25: *il-kam il-li-ku* 26: *it-ti-ku-nu ta-ra-a-nim-ma* 27: *a-na UD.KIB.NUN^{KI} a-na ma-aḥ-ri-ia* 28: *al-ka-nim*).

¹²² Pecha 1999c, 68–69.

¹²³ Tamtéž, 69.

¹²⁴ Oppenheim 1969, 8–9.

4.2.1 Starosta

V jižní i severní části Mezopotámie se starosta (akk. *rabiānum*)¹²⁵ zabýval výhradně záležitostmi města a zemědělství. Jeho vedoucí úloha ve městě je patrna z rozličných druhů písemných pramenů. Na královské administrativě patrně disponoval určitou nezávislostí, neboť se zdá, že nebyl do svého úřadu jmenován králem. Jeho úřad snad vzešel od města a rady starších, vedle nichž také často vystupuje v textech. Členové těchto institucí patřili bezpochyby k místní honoraci a jednali jménem občanů města, zvláště pak jeho privilegovaných vrstev. Taktéž je známo, že se dcery některých starostů staly kněžkami *nadītum* v Sippiru. Mezi badateli nepanuje shoda ohledně doby trvání jeho funkčního období, především kvůli neúplnosti seznamu starostů. Podle rozšířeného názoru koloval úřad starosty každým rokem mezi členy rady starších. Proti uvedené domněnce však svědčí fakt, že jistý Aḫum-ṭābum z Dilbatu zastával tento úřad po dobu tří po sobě jdoucích let.¹²⁶

Jakožto představitel úřední moci měl odpovědnost za ochranu jistých nemovitostí a jejich vlastníků, dohled nad stavebními pracemi a také pravomoc nad obyvateli města. V občanských záležitostech pak někdy spolupracoval s královskou administrativou. Kompetence starosty se týkaly rovněž zločinů spáchaných na území města. Podle Ḫammu-rabiho zákoníku musel v případě neobjasněné krádeže nahradit ukradenou věc ze svých (resp. městských) prostředků.¹²⁷ Z dochované korespondence je patrné, že pokud se krádež udála na území jeho města, vynaložil veškeré úsilí, aby zloděj ukradenou věc vrátil, a on se tak vyhnul placení odškodného. Lze se také domnívat, že starosta společně s městským společenstvím a radou starších spravovali jistý majetek města a disponovali snad i odsud plynoucími zisky. Několik málo textů pak dokládá, že se určitým způsobem podílel na výběru daní.¹²⁸

Jako hlava městské správy se starosta musel účastnit hospodářských a právních jednání jakožto svědek, mezi nimiž je v naprosté většině záznamů uváděn na prvním místě. Velká část dochovaných dokumentů se týká rodinných záležitostí – svateb,

¹²⁵ Morfologicky je tento titul odvozen od verbálního adjektiva *rabium* (→ *rabûm*) „veliký, mocný“ rozšířeného o jmennou příponu *-ān-*.

¹²⁶ Seri 2006, 52, 74–75.

¹²⁷ CH § 23 „Jestliže lupič nebyl dopaden, oloupený oznámí vše, oč byl oloupen, před bohem, a obec i představený, na jejichž půdě a úředním obvodu došlo k loupeži, mu nahradí vše, oč byl oloupen.“ (Kol. IX, ř. 28: *šum-ma ḫa-ab-ba-tum* 29: *la it-ta-aš-ba-at* 30: *a-wi-lum* 31: *ḫa-ab-tum* 32: *mi-im-ma-šu* 33: *ḫal-qá-am* 34: *ma-ḫa-ar* 35: *i-lim* 36: *ú-ba-ar-ma* 37: URU 38: *ù ra-bi-a-nu-um* 39: *ša i-na er-še-ti-šu-nu* 40: *ù pa-ti-šu-nu* 41: *ḫu-ub-tum* 42: *iḫ-ḫa-ab-tu* 43: *mi-im-ma-šu* 44: *ḫal-qá-am* 45: *i-ri-a-ab-bu-šum*).

¹²⁸ Seri 2006, 84–89.

adopcí a kojení, odkazování a darování majetku, či pozůstalosti. Jako hlavní svědek se starosta objevuje zpravidla také v dlužních listinách týkajících se stříbra, obilí a dalších plodin. Někdy mohl svědčit i u smluv o prodeji a pronájmu otroků či pracovních smluv, přestože jeho svědecká úloha je nejzřetelnější ze smluv o pronájmu či prodeji domů, polí a zahrad. V určitých případech byla jeho přítomnost vyžadována také při soudních sporech o pozůstalost, věno, pozemky, domy a jiný majetek.¹²⁹

V oblasti zemědělství se starosta zabýval půjčkami zrní k setí, stříbra na nákup zemědělských plodin, nájmem žňových pracovníků a prodejem dobytka. Tyto plodiny, zvířata a pracovníci se zřejmě často stávali předmětem sporu. Jeho působení v zemědělství se však neomezovalo pouze na svědectví a urovnávání právních sporů. Podle krátkých zmínek v dopisech a dalších dokumentech měl jistou pravomoc nad zavlažovacími kanály a nad místními sýpkami. Zřejmě mohl najímat námezdní pracovníky, jimž také někdy rozdával obilí, které mohlo pocházet od dalších správních instancí např. od hodnostáře *šāpirum* nebo od paláce. Ve smlouvách o pomocných pracích v době žní působil starosta jako prostředník mezi státem a místní obcí. Královští úředníci tak mohli najímat žence buď přímo od starosty, anebo od třetí strany s jeho svolením. Další prameny ukazují, že se mohl aktivně podílet na přidělování a prodeji pozemků či zahrad, kde hrál roli prostředníka mezi vlastníkem pole a královskými úředníky, kteří je dále pronajímali za dávku *biltum*.¹³⁰ Pokud svými zásahy překročil udělené pravomoci, vystavoval se postihu ze strany královské administrativy.¹³¹

4.2.2 Rada starších

Rada starších (akk. *šībūtum*)¹³² měla ve starověké Mezopotámii dlouhou tradici. Poměrně dobře je doložena v hospodářských a právních dokumentech, kde ji lze vysledovat zpět až do předsargonského období, před 24. stol.¹³³ Zmínky lze nalézt také v literárních textech, např. v sumerské skladbě Gilgameš a Akka, v eposu

¹²⁹ Tamtéž, 89–90.

¹³⁰ Tamtéž, 90–93.

¹³¹ V dopise Abb 2, 6 dává král pokyn Sín-iddinamovi: „Proč starosta Ali-tillati vznesl nárok na pole vůči Lalumovi? Prozkoumej tuto záležitost, a jestliže Ali-tillati mlynáře Laluma poškodil, nahraď mu způsobenou škodu a vyměř trest Ali-tillatimu, který jej poškodil.“ (Ř. 14: *a-na mi-nim a-lí-ILLAT-ti* 15: *ra-bi-a-nu-um* 16: *la-lum A.ŠÀ-am ib-qú-ur* 17: *wa-ar-ka-tam pu-ru-ús-ma* 18: *šum-ma a-lí-ILLAT-ti* 19: *la-lum KA.ZÍD iḫ-bu-u[l]* 20: *ḫi-bi-il-ta-šu te-e-er-š[um]* 21: *ù a-lí-ILLAT-ti ša iḫ-bu-l[u-šu]* 22: *ar-nam e-mi-id*).

¹³² Etymologicky se jedná o plurál adjektiva *šībum* „starý“, tvořený pomocí zakončení *-ūtum*. Tvarem plurálu se odlišuje od homonymního substantiva s významem „svědek“, které má zakončení *-ū*.

¹³³ Seri 2006, 97–98.

o Gilgamešovi či mýtu o Atrahasísovi, které poukazují na všeobecnou úctu k této instituci.¹³⁴

Z dochovaných pramenů je obtížné podat obšírnou charakteristiku této instituce a řada otázek ohledně jejího složení zůstává nezodpovězena. Slovo *šībūtum* nepochybně odráží jakési věkové předpoklady pro výkon této funkce, ale není jisté, zda se jednalo o pouhé kritérium věku, anebo zde hrály roli i další faktory, např. bohatství či rodinné vazby. Ojedinelé dokumenty obsahující výčet osob označených jako rada starších bohužel k prokázání případné dědičnosti této funkce nestačí. Podobně nelze zjistit délku funkčního období, a zda šlo o celoživotní úřad, anebo bylo složení periodicky obměňováno. Známy není ani počet mužů, který tvořil radu starších, neboť osoby zmíněné ve smlouvách nemusejí tvořit kompletní výčet členů. Navíc je pravděpodobné, že se jejich počet mohl lišit v závislosti na velikosti osady.¹³⁵ Ve třech dochovaných smlouvách s výčtem členů rady je uvedeno celkem 6–8 jmen, nicméně jeden další dopis se odkazuje na 20 členů.¹³⁶

Rada starších se přímo účastnila některých obchodů s nemovitostmi, např. prodeje majetku města a pronájmu či výměny polí a domů. Tyto transakce zpravidla řídil starosta a někdy k nim byli přizváni i členové městského společenství *ālum*. Její činnost dále zahrnovala řízení hospodářských záležitostí týkajících se rozdělování pozemků, zavlažování a hospodářské výroby. Přítomnost rady starších patrně souvisela s její potenciální rolí arbitra v případě, že by jedna ze stran v budoucnu vznášela námitky. Pravomoci starších nad zemědělskými pozemky zahrnovaly nejen jejich přidělování, ale také zabavování.¹³⁷

Rada starších se dále podílela na řešení množství právních záležitostí, např. krádeže, dělení majetku, pozůstalosti a soudních pří. Sami o sobě se členové rady zabývali záležitostmi rodinných sporů a dělení majetku. Krádeže a soudní pře o nemovitý majetek pak zpravidla řešili ve spolupráci se starostou či jinými úřady. Rada

¹³⁴ Gilgameš požádal radu starších o souhlas s vojenskou výpravou: „Starší Uruku, města prostranných tržišť, Gilgamešovi odpověď dali: Mladý jsi ještě, Gilgameši, srdce tě unáší příliš.“ (Kol. V, Ř. 188: *ši-bu-tum šá UNUG^{KI} ri-bi-tim* 189: *zi-ik-ra ú-ti-ir-ru a-na* ^DBILGAMES 190: *ši-ih-ri-ti-ma* ^DBILGAMES *ŠĀ-ka na-ši-ka*); Atrahasīs pak jednal jako prostředník mezi bohem Enkim a radou starších: „Atrahasīs přijal ten rozkaz, shromáždil starší u svých vrat, ústa svá otevřel a pravil jim.“ (Tab. 3, Kol. I, Ř. 38: ¹*at-ra-am-ḥa-si-is il-qé-a te-er-tam* 39: *ši-bu-ti ú-pa-aḥ-ḥi-ir a-na ba-bi-šu* 40: ¹*at-ra-am-ḥa-si-is pí-a-šu i-pu-ša-am-ma* 41: *is-sà-qar a-na ši-bu-ti*).

¹³⁵ Seri 2006, 121–122.

¹³⁶ AbB 9, 50 „20 starších města jsem kvůli němu svolal a otevřel před nimi jeho případ.“ (Ř. 8: 20 *ši-bu-ut a-lim ú-pa-aḥ-ḥi-ir-šum-ma* 9: *a-wa-ti-šu ma-aḥ-ri-šu-nu aš-ku-un-ma*). Výčet jmen je uveden v dopisech MAOG 4, 290 (6 osob), MHET 2/2, 164 (7 osob) a YOS 13 499 (8 osob).

¹³⁷ Seri 2006, 126–127.

starších mohla při řešení sporů dále spolupracovat se soudci. Jsou známy případy, kdy starosta a rada starších předali právní spor soudcům, protože si s ním nedokázali sami poradit. Nicméně se zdá, že zapojení různých instancí správní moci (starosty, rady starších, soudců) do sporu záviselo spíše než na předmětu soudní pře na osobách angažovaných ve sporu a též na okolnostech každého jednotlivého případu.¹³⁸

4.2.3 Město

Množství pramenů pojednávajících o městě (akk. *ālum*)¹³⁹ je v porovnání s doklady o radě starších a starostovi skrovné. Z dochovaných textů se zdá, že výraz město nebyl pomocným označením, užívaným k popisu části či celého úhrnu menších městských institucí, nýbrž představoval svébytný orgán městské správy. Zástupce města představovali zřejmě jeho vlivní obyvatelé, jejichž činnost zasahovala do obchodu s nemovitostmi, zemědělských záležitostí, právních věcí a jurisdikce nad trestnými činy.¹⁴⁰

Město se spolu se starostou a radou starších podílelo na obchodu s nemovitým majetkem svých zástupců, označovaným v textech jako *bīt ālim*. Rovněž se zde objevuje jako prodejce nemovitostí náležících třetím stranám. V oblasti správy zemědělských nemovitostí se zabývalo pronájmem a přidělováním polí, jakož i poskytováním obilí pro přidělování dávek a další účely. Obyvatelé se také uchýlovali před město, aby získali svědectví v právních záležitostech. Z některých dokladů je zřejmé, že město mělo pravomoc prokazovat právní postavení svých obyvatel. Jakožto orgán místní správy disponovalo rovněž soudními pravomocemi nad trestnými činy spáchanými na jeho území.¹⁴¹ V těchto věcech zpravidla spolupracovalo s radou starších, starostou, soudci či královskými úředníky, jsou však doloženy případy, kdy město jednalo samostatně (ovšem se starostou jako prvním svědkem).¹⁴²

Zajímavé jsou případy, kdy se zájmy města a rady starších zásadním způsobem rozcházejí. Starosta a rada starších například dostali pokyn od krále, aby vyšetřili případ, v němž město vzneslo nárok ve věci vlastnictví zahrady. Král zřejmě nepohlížel

¹³⁸ Tamtéž, 128–131.

¹³⁹ Akkadské slovo *ālum* má patrně etymologickou souvislost s arabským *ahl*, viz DHQ, 43: اهل (1) „the people of a house or a dwelling, and of a town or village and of a country“.

¹⁴⁰ Seri 2006, 154–156.

¹⁴¹ Tato pravomoc je rovněž zakotvena v CH § 23–24, srov. pozn. 127 výše.

¹⁴² Seri 2006, 149–152.

na starostu a radu starších jako na součást města, jinak by posouzením tohoto sporu pověřil jinou instituci. V dalším dopise starosta a rada starších podali zprávu o krádeži konstatující, že město zloděje propustilo na svobodu.¹⁴³ Tento druh napětí je však obtížné vysledovat, protože nejde zpravidla o hlavní téma dopisů. Na základě uvedených dokladů se lze domnívat, že rada starších nespádala pod město, jakožto správní orgán.¹⁴⁴

4.2.4 Sněm

Mnoho z toho, co víme o úloze a složení městského sněmu (akk. *puḫrum*),¹⁴⁵ pochází kvůli nedostatku dalších pramenů z literárních skladeb, které popisují veskrze božská shromáždění.¹⁴⁶ Podle Jacobsenovy rekonstrukce plnil raně-mezopotámský sněm tři hlavní úkoly. Fungoval jako soudní dvůr, který urovnával spory mezi obyvateli města, dále rozhodoval o důležitých záležitostech ohledně války a míru, a konečně mohl v případě potřeby propůjčit hodnost krále. Až do historického období však sněmu zůstala pouze funkce soudní, což je patrné z dokumentů starobabylónského období a rovněž z tabulek staroasyrských kupců. Tyto sněmy pak byly otevřeny všem občanům a představovaly jakýsi pozůstatek demokratického myšlení z dřívějších dob.¹⁴⁷

Překážkou pro pochopení složení a pravomocí starobabylónského sněmu je skrovná a útržkovitá povaha dokladů. Je pravděpodobné, že tato instituce zahrnovala představitele dalších orgánů městské správy, např. rady starších, města, městské čtvrti a dalších vlivných jedinců. Jednalo se spíše o flexibilní instituci, která byla svolávána za určitým účelem a mohla být tvořena různými skupinami, jejichž účast na sezení závisela na uvažované záležitosti. Přesto je však možné, že někteří jedinci (např. soudci) byli stálými členy sněmu anebo měli závaznou povinnost se těchto setkání účastnit.¹⁴⁸

Na základě textů je možno identifikovat některé osoby, které se účastnily sněmu. Stojí za povšimnutí, že jeho členové jsou zde souhrnně nazýváni zdvořilostním

¹⁴³ AbB 9, 109 „Město jej osvobodilo a propustilo.“ (13: URU^{KI} *ú-pa-te₄-er-ma* 14: *ú-ta-še-er*).

¹⁴⁴ Tamtéž, 155.

¹⁴⁵ Slovo *puḫrum* etymologicky souvisí se slovesem *paḫārum* „shromáždít se“.

¹⁴⁶ Z literárních pramenů uveďme Enlil a Ninlil, kde shromáždění bohů vyhnalo Enlila z města, ve skladbě Gilgameš a Akka urucký sněm odmítl požadavky kišského krále, a v kosmologickém mýtu *Enūma eliš* pak shromáždění bohů propůjčilo Mardukovi nejvyšší moc.

¹⁴⁷ Jacobsen 1943, 165–172.

¹⁴⁸ Seri 2006, 167.

oslovením *awīlū*.¹⁴⁹ Mezi královské úředníky doložené podle titulu patří například úředník *mu'errum*, holič *gallābum*, dvořan *guzallūm*, či vysoký úředník *zazakkum*. Soudci vystupují jako členové sněmu v několika dokumentech. Taktéž se zde objevují vysocí představitelé státní správy, například starosta *rabiānum* či dohlížitel obchodníků *wakil tamkārim* (v textech ze Sippiru). Doklady, které máme k dispozici, tedy ukazují, že mezi aktivní účastníky sněmu patřili jak královští, tak obecní představitelé.¹⁵⁰

Množství dokladů z Nippuru ukázalo, že sněm se zabýval zvláště rodinnými záležitostmi a sexuálními prohřešky. Je znám případ cizoložství, kdy muž přistihl svou manželku s jiným mužem. Provinilci byli předvedeni před sněm, kde byla záležitost rozřešena. Rozsudek skončil rozvodem a nevěrné manželce byl uložen trest v podobě oholení jejího ohanbí, propíchnutí nosu šípem a veřejného vystavení. Sněm tento případ zprostředkoval, ale nevydal rozvodovou smlouvu. V dalším případě muž zbavil panenství cizí otrokyni. Její vlastník předstoupil před sněm, jenž poté, co vyslechl obě strany, uložil provinilci pokutu 1 minu stříbra.¹⁵¹

Ve sněmu se projednávaly rodinné záležitosti různého druhu. V případě, kdy tři muži zabili úředníka *nešakkum*, byla jeho vlastní žena podezřelá z krytí této vraždy. Případ se dostal nejprve ke králi, který tuto záležitost předal sněmu. Ten odsoudil vrahy i vdovu k trestu smrti. Jindy žádal muž sněm o potvrzení synovství. Obdobně předstoupila před sněm žena, jejíž dceru unesla jiná žena. Soudci vyslechli svědky a nařídili vrátit dítě pravé matce. Dále jsou známy případy, kde sněm zprostředkovává dědické spory. V jednom z nich rozbil syn dědickou tabulku před zraky svého otce. Otec pak předstoupil před sněm a ten zbavil syna veškerých dědických práv. V dalším případě šlo o nárok na rodinné dědictví, které zahrnovalo chrámové prebendy a úřad kněze *gudapsū*. V rodinné při mezi synovci a strýcem, knězem *pašišum*, pak bylo spornou otázkou pole, které cenově odpovídalo prebendě *pašišum*. Případ se dostal nejprve k Ḫammu-rabimu, který jej předal sněmu. Ten rozhodl, že strýcovy děti dají část svého majetku jeho synovcům.¹⁵²

V dalších dokladech je sněm místem, kde si lidé činili nároky a svědčili v nejrůznějších otázkách. Jakýsi muž zde například jmenoval seznam zboží, které zakoupil od člověka, který dlužil zprostředkovateli 1 talent stříbra. Dále je doložena

¹⁴⁹ Že jde o zdvořilostní oslovení, je patrné z formulace *ina puḫrim ana awīlê*, doložené v AbB 3, 114 a AbB 13, 64).

¹⁵⁰ Seri 2006, 168–170.

¹⁵¹ Tamtéž, 174.

¹⁵² Tamtéž, 174–175.

výměna polí mezi úředníkem *iššiakkum* a soudcem, jenž později změnil názor a požadoval své pole zpět. Proběhlo zde rovněž prohlášení o ztraceném majetku, který byl následně nalezen. Také se tu řešil spor ohledně stříbra z obchodního partnerství.¹⁵³ A konečně mohl sněm patrně zbavit funkce zkorumpované soudce.¹⁵⁴

4.3 Obchodní komory

Termínem obchodní komora (akk. *kārum*)¹⁵⁵ se v starobabylónském období označovaly čtvrti, kde působily firmy zabývající se vnitřním i dálkovým obchodem a různými finančními transakcemi. Toto označení se zároveň přeneslo na kolektiv obchodníků, kteří byli v rámci těchto obchodních čtvrtí sdružováni.¹⁵⁶ Řadovými členy obchodní komory byli obchodníci (akk. *tamkārum*), kteří byli snad kontrolováni jakýmsi úsekovými důvěrníky. V textech z jižní Babylónie jsou doloženi „dohlížitelé pětice“ (sum. UGULA NAM.5) a ojedinele také „dohlížitelé desítky“ (sum. UGULA NAM.10), kteří zodpovídali za menší skupiny obchodníků.¹⁵⁷

Významné byly obchodní komory především ve městech velkého hospodářského či administrativního významu. Na jihu Babylónie hrály významnou roli obchodní komory v Uru a Larse, zatímco na severu si držely vedoucí postavení obchodní komory v Sippiru. V čele těchto obchodních komor stál „dohlížitel obchodníků“ (akk. *wakil tamkārim*), jehož úřad byl časově omezen zpravidla na jeden rok.¹⁵⁸ Obchodní komory v méně významných městech byly podřízeny obchodním komorám v nejbližším významném městě. Odlišné postavení těchto měst ilustruje fakt, že transakce probíhající

¹⁵³ Tamtéž, 175–176.

¹⁵⁴ CH § 5 „Jestliže soudce rozsoudil spor, vydal usnesení, sepsal doklad opatřený pečeti, potom však své usnesení změnil, tohoto soudce usvědčí, že změnil usnesení, jež vydal, (a) on zaplatí dvanáctinásobek hodnoty sporného nároku, také jej odstraní z jeho soudcovské stolice ve sboru, nevrátí se a se soudci na soudu nebude zasedat.“ (Kol. VI, Ř. 6: *šum-ma da-a-a-nu-um* 7: *di-nam i-di-in* 8: *pu-ru-sà-am* 9: *ip-ru-ús* 10: *ku-nu-uk-kam* 11: *ú-še-zi-ib* 12: *wa-ar-ka-nu-um-ma* 13: *di-in-šu i-te-ni* 14: *da-a-a-nam šu-a-ti* 15: *i-na di-in i-di-nu* 16: *e-ne-em* 17: *ú-ka-an-nu-šu-ma* 18: *ru-gu-um-ma-am* 19: *ša i-na di-nim šu-a-ti* 20: *ib-ba-aš-šu-ú* 21: A.RÁ 12-šu 22: *i-na-ad-di-in* 23: *ù i-na pu-úh-ri-im* 24: *i-na* ^{GIŠ}GU.ZA 25: *da-a-a-nu-ti-šu* 26: *ú-še-et-bu-ú-šu-ma* 27: *ú-ul i-ta-ar-ma* 28: *it-ti da-a-a-ni* 29: *i-na di-nim* 30: *ú-ul uš-ša-ab*).

¹⁵⁵ Sumerské slovo KAR původně označovalo přístavní hráz či přístav, jenž patrně plnil funkci obchodního střediska, viz ePSD: *kar* [HARBOR] 1. „harbor, quay“.

¹⁵⁶ CAD K, 231a: *kāru* A 1. „embankment, quay-wall, mooring place“, 2. „harbor district, city quarter destined for traders and sailors“, 3. „harbor, trading station, community of merchants“.

¹⁵⁷ Pecha 2006, 66.

¹⁵⁸ Jsou však doloženy případy, kdy jeden a týž muž zastával úřad několikrát po sobě, a dokonce mohlo tento úřad vykonávat několik mužů současně.

v menších osadách kontrolovali dohlážitelé obchodníkú z významných měst. Je tedy pravděpodobné, že menší města svého dohlážitelē obchodníkú vúbec neměla.¹⁵⁹

Obchodní komory obhospodařovaly státní a chrámový majetek, vybíraly pro tyto instituce různé poplatky v naturáliích a směňovaly je za stříbro. Část naturálií a stříbra si pak zřejmě mohly ponechat. Kromě toho se podílely na zajišťování pracovníkú pro pozemky v majetku těchto institucí a mohly poskytovat půjčky.¹⁶⁰

Obchodníci si pro uskutečnění obchodních transakcí museli sami často půjčovat peníze, které spláceli po zdárném ukončení obchodní cesty. Tyto peníze obchodníkú poskytl investor *ummiānum*, což mohl být jednotlivec, chrám nebo stát. Ukončení obchodní spolupráce bylo provázeno závěrečným vyúčtováním, kde si partneři rozdělili veškerý majetek a přísahali, že proti sobě v budoucnu nebudou vznášet žádné nároky. Nicméně i poté mezi nimi mohly vznikat spory, kterými se musel zabývat soud.¹⁶¹

Poněkud rozšířené pravomoci měly obchodní komory v Sippiru, jak dokládá královská korespondence spolu se smlouvami a administrativními texty. Tyto obchodní komory se zabývaly především hospodářskou činností, vedle toho však plnily celou řadu dalších administrativních úkolú (zpravidla ve spolupráci se sippirskými soudci). Jednalo se zejména o údržbu a opravy zavlažovacích zařízení v okolí města, zásobování vojska a pracovních sil, rybolov, záležitosti chrámú či soudní a policejní případy (často ve spolupráci se státními a chrámovými hodnostáři). V zásadě tedy sippirské obchodní komory plnily obdobnou funkci jako *Sîn-iddinam* za vlády *Ḫammu-rabiho*. Nelze vyloučit, že se i další obchodní komory v Babylónii mohly zabývat podobnou činností, protože zde není k dispozici obsáhlá královská korespondence. Většina jejích dokladú ze Sippiru však pochází z pozdní fáze starobabylónského období a je tedy možné, že místní obchodní komora se do této byrokratické posice dostala v důsledku nějaké administrativní reformy, kterou provedl *Samsu-iluna* či *Abī-ešuḫ*.¹⁶²

4.4 Vztah mezi státem a chrámy

Oslabení moci III. dynastie z Uru dalo chrámú prostor pro znovuzískání nezávislého postavení v ekonomice. V té době byla Mezopotámie rozdělena mezi velké

¹⁵⁹ Pecha 2003, 184–185.

¹⁶⁰ Tamtéž, 186.

¹⁶¹ Tamtéž, 192–195.

¹⁶² Tamtéž, 187–191; Pecha 2006, 68–69.

množství států, které ovládaly nevelké území v blízkosti hlavního města, a kvůli neustálému soupeření o moc nebyli jejich vladaři schopni účinně centralizovat ekonomiku země. Chrámy se staly předními vlastníky přírodních zdrojů – půdy, luk a zvířecích stád. Jejich hospodářství drželi pevně v rukou chrámoví hodnostáři a panovník se omezoval pouze na kontrolu jejich činnosti.¹⁶³ Pro krále bylo nadmíru výhodné dosazovat do úřadu velekněze členy královské rodiny, neboť si tím mohl zajistit alespoň nepřímou moc nad hospodářskou činností chrámu. Tento úřad byl navíc doživotní, a zpravidla jím neotřásl, ani když politická kontrola nad městem přešla na jinou dynastii.¹⁶⁴

Postavení chrámů se však změnilo poté, co Rīm-Sîn z Larys získal kontrolu nad celou jižní Babylónií. Jakmile upevnil svou moc nad nově nabytými oblastmi, centralisoval ekonomiku svého království do hlavního města, a nadále již nepotřeboval kontrolovat vrcholné kultovní funkce. Po smrti své sestry Enanedu, velekněžky *entum* měsíčního boha Nanny v Uru, se proto rozhodl ponechat její místo neobsazené.¹⁶⁵ Náhrada za Enanedu není doložena ani za Ḫammu-rabiho vlády, a je tedy pravděpodobné, že byl tento úřad zcela zrušen.¹⁶⁶

Posílení státní kontroly nad chrámovým hospodářstvím mělo za důsledek, že chrámy musely odevzdávat státu část svých přebytků a stát také zasahoval do jejich ekonomických záležitostí. Jakmile Ḫammu-rabi porazil Rīm-Sîna a zmocnil se jižní Babylónie, zavedl tento systém po celém svém království. Z jeho dopisů je zřejmé, že si mohl dovolit svobodně nakládat s chrámovým majetkem i chrámovými pracovníky.¹⁶⁷ Chrámy musely navíc platit státu určité poplatky. Na druhou stranu ovšem panovník chrámy bohatě podporoval, v datovacích formulích se nacházejí četné zmínky o rekonstrukci chrámových budov a zasvěcování kultovních předmětů. Doloženy jsou zvláště trůny, sochy a kultovní symboly. Kromě toho chrámům v rámci poplatku *nēmettum* obstarával zvířata, která byla určena pro pravidelné obětiny.¹⁶⁸

¹⁶³ Pecha 2003, 80; Van De Mieroop 1993, 62.

¹⁶⁴ Van De Mieroop 1993, 67.

¹⁶⁵ Datum skonu Enanedu není přesně známo. Velmi pravděpodobně se tak stalo někdy v průběhu vlády jejího bratra Rīm-Sîna. V pramenech je naposledy zmíněna roku 1802 (RS 21).

¹⁶⁶ Van De Mieroop 1993, 67.

¹⁶⁷ AbB 4, 139 „Pracovníci chrámu byli povoláni ke službě *biltum* v obilí pro palác.“ (Ř. 9: ERIM.ḪI.A É DIGIR.RE.E.NE *a-na* ŠE GÚ.UN 10: *ša* É.GAL-*lim il-te-qú-ú*).

¹⁶⁸ Pecha 2003, 81–83.

4.5 Povinnosti obyvatel vůči státu

Hlavním pramenem našeho poznání hospodaření starobabylónského státu jsou ekonomické a administrativní dopisy z období vlády I. dynastie z Babylónu a zvláště pak z doby vlády krále Ḫammu-rabiho. Na základě těchto dopisů lze rekonstruovat systém povinností, které museli obyvatelé starobabylónského státu vykonávat. Tyto povinnosti byly v podstatě dvojího druhu – služba ve prospěch státu a platební povinnosti. Zdá se, že jednotlivé služební a platební povinnosti nebyly závazné pro veškeré obyvatelstvo a omezovaly se pouze na příslušníky určitých společenských vrstev.¹⁶⁹

4.5.1 Služební povinnosti

V pramenech se často zmiňuje služba *ilkum*, etymologicky související se slovesem *alākum* „chodit, obcházet, sloužit“.¹⁷⁰ Tento termín zastřešoval několik druhů povinností, včetně služby ve vojsku, výkonu různých zemědělských a řemeslnických prací či zastávání funkcí v administrativním aparátu. Vykonavatelé této služby měli často významné postavení ve společnosti a byli odměňováni přidělem zemědělských pozemků, zpravidla obilných polí, ale též zahrad či domů. Uživací právo na pozemek bylo vázáno na plnění služebních povinností, které nebyly patrně nijak obecně stanoveny a určovaly se individuálně. Přidělený pozemek mohl pracovník odkázat svým synům, pokud byli schopni převzít i jeho služební povinnosti.¹⁷¹

Mimo veřejných prací zahrnovala služba *ilkum* též službu ve vojsku. Její vykonavatelé tvořili jádro babylónského vojska, přičemž mohlo jít o řadové vojáky (často cizího původu), důstojníky či vojenské administrativní hodnostáře. Dále existovala též jakási branná povinnost, která se zřejmě týkala značné části mužské populace. Tito odvedenci doplňovali početní stavy vojska při válečných výpravách a za svoji službu dostávali pouze naturální přiděly.¹⁷² Zdá se, že Ḫammu-rabi tento systém

¹⁶⁹ Pecha 1999a, 174.

¹⁷⁰ CAD A1, 300a: *alāku* 1. „to go, to move to proceed“, 2. „to come“, 3. „to move about, to walk about, to behave, act, to serve, to do service ...“.

¹⁷¹ Pecha 1999a, 174–175. Srov. Klengel 1980, 115–116.

¹⁷² Tamtéž, 176.

převzal z jižní Babylónie, neboť jej zavedl krátce po dobytí Larsy a existují určité důkazy o tom, že podobný řád uplatňoval již Rīm-Sîn.¹⁷³

Kromě výše zmíněné služby existovaly další pracovní povinnosti pro práce na stavbách. Jedna z nich je označována slůvkem *dikûtum*, který etymologicky souvisí se slovesem *dekûm* „přesunout, povolát“.¹⁷⁴ Jednalo se o nekvalifikované pomocné práce na zavlažovacích kanálech či hradbách, jejichž výkon byl patrně povinný pro značnou část obyvatelstva. Další podobná služba je označována termínem *tupšikkum* „koš na hlínu“, označujícím práce na stavbách různého druhu. Pracovníci dostávali za výkon této služby přiděl obilí a podle potřeby mohli být posíláni i do jiných provincií. Tyto služby se tedy od služby *ilkum* odlišovaly nižším postavením pracovníka.¹⁷⁵

4.5.2 Platební povinnosti

Ve starobabylónském období zřejmě neexistovala všeobecná daňová povinnost, která by byla uvalena na všechny obyvatele bez rozdílu. Platební povinnosti se vztahovaly především na osoby zapojené do ekonomické činnosti státu, které podléhaly kontrole státního administrativního aparátu. Přitom se zdá, že určité poplatky byli nuceni platit pouze příslušníci určité skupiny vymezené pomocí profesních či geografických kritérií.¹⁷⁶

Jakousi chrámovou daň označoval poplatek *igisûm*. Jednalo se o roční dávku ve stříbře, kterou platili členové chrámového personálu, představitelé místní správy a pravděpodobně také kupci nacházející se pod záštitou obchodní komory. Příjemcem tohoto poplatku byl král. Odváděné stříbro bylo shromažďováno ve správních střediscích jednotlivých provincií, odkud bylo poté odvezeno do hlavního města. Stříbro, které obdržel stát v rámci této dávky, bylo použito na zaopatřování různých hodnostářů, popřípadě na obživu zvířecích stád ve vlastnictví státu.¹⁷⁷

¹⁷³ Van De Mieroop 1993, 62.

¹⁷⁴ CAD D, 123b–124a: *dekû* 1. „to move to another location, to remove, clear away“, 2. „to make rise and depart, to arouse (from sleep or rest), to collect taxes, etc., to summon officials, to call up corvée workers, to mobilize, to raise, lift up“.

¹⁷⁵ Pecha 1999a, 175.

¹⁷⁶ Tamtéž, 176.

¹⁷⁷ Pecha 2001, 17.

Pracovníci činní v oblasti produkce a zpracování potravin odváděli dávku zvanou *nēmettum*. Její název je odvozen od slovesa *emēdum* „položít, naložit, uložit“.¹⁷⁸ Jednalo se o měsíční poplatek odváděný zpravidla v naturáliích (živá zvířata, koží vlna), vzácněji ve stříbře. Na základě dostupných pramenů není možné s jistotou stanovit, kdo byl povinen tuto dávku odvádět, protože v textech vystupují nejčastěji pouze jména plátců. Tato platební povinnost se snad omezovala na určitá povolání, přičemž každý plátců odváděl poplatek v produktech vztahujících se k jeho práci. Lze si představit, že jej odváděly osoby, které působily v oblasti chovu dobytka, zemědělství či výroby potravin. V Babylónu byla tato dávka vybírána královským výběrčím (*mušaddinum*) a jejím příjemcem byl král. Některé texty však dokládají, že naturálie vybrané jako *nēmettum* mohly být dodávány taktéž do chrámu.¹⁷⁹

Kromě toho existovaly poplatky, jejichž výběr se omezoval na určitá území. Příkladem je dávka *šibšum*, vybíraná v povodí Dijály, jejíž název etymologicky souvisí se slovesem *šabāšum* „shromažďovat, vybírat daně“.¹⁸⁰ Tento poplatek byl odevzdáván v obilí a pravděpodobně jej platil pachtýř vlastníku propachtovaného pole. Vlastník pak toto pole získal od státu jako palácový pozemek, nešlo tedy o jeho skutečné vlastnictví. Za výběr tohoto poplatku odpovídal správce pozemků *šassukkum*.¹⁸¹

4.6 Zákonodárná činnost krále

4.6.1 Královské edikty

Daňové zatížení poplatníků bylo patrně vysoké a velká část poplatníků nebyla s to své povinnosti dlouhodobě plnit. V textech se často objevují zmínky o nedoplatcích táhnoucích se i po dobu několika let. Jak tyto nedoplatky rostly, klesala naděje na jejich vyrovnání a král byl mnohdy nucen své pohledávky vůči obyvatelstvu rušit.¹⁸²

Rušení platebních povinností probíhalo prostřednictvím ediktu zvaného *mīšarum*, jehož název je odvozen od slovesa *ešērum* „napřímít se, prosperovat“.¹⁸³ Královské

¹⁷⁸ CAD E, 138a: *emēdu* 2. „to place, lean (something upon or against something), to load, to impose (obligations to pay taxes or fines), to inflict (diseases)“.

¹⁷⁹ Pecha 2005, 48–50.

¹⁸⁰ CAD Š1, 6a: *šabāšu* 1. „to collect, gather“, 2. „to collect taxes“.

¹⁸¹ Pecha 1999c, 69; Pecha 1999a, 176.

¹⁸² Pecha 1999a, 176; Klengel 1980, 204.

¹⁸³ CAD E, 352b: *ešēru* 1. „to straighten up, to go straight toward, to charge (an enemy)“, 2. „to thrive, to prosper, to be or become all right“.

edikty byly často vydávány bezprostředně po nástupu nového panovníka na trůn, o čemž podávají svědectví především datovací formule. Avšak podle zmínek v dopisech, smlouvách a soudních protokolech je zřejmé, že se vydávání ediktů praktikovalo i v dalších letech vlády panovníka.¹⁸⁴

Rovněž Ḫammu-rabi si naklonil poddané odpuštěním dluhů na počátku svého panování. Mimoto je známo, že vydal alespoň další dva pozdější edikty – jeden krátce před 13. rokem, kdy vládl pouze Babylónu, a druhý v 31. roce své vlády, jímž zahájil svůj královský majestát v nově podmaněné jižní Babylónii.¹⁸⁵

Hlavním pramenem našeho poznání je edikt, který vydal pozdější babylónský král Ammī-šaduqa (1646–1626 př. n. l.) při svém nástupu na trůn. V úvodním paragrafu se hovoří o zrušení nedoplatků ve stříbře a naturáliích, které různé osoby dlužily královskému paláci. Mezi tyto osoby patřili pracovníci *iššakkum*, pastýři, výběřčí zdechlin, pracovníci zaměstnaní na letních pastvinách a další. Všechny tyto osoby jsou souhrnně nazývány *nāši biltim*. Není zde ovšem napsáno, o jaké poplatky se jednalo. Lze předpokládat, že pracovníci *iššakkum* odváděli státu obilí, pastýři vlnu a další živočišné produkty, výběřčí zdechlin části mrtvých zvířat a stříbro. Šlo však pouze o zrušení nedoplatků, nikoli o zrušení platebních povinností jako takových.¹⁸⁶

Podle § 2 tohoto ediktu byly zrušeny nedoplatky obchodních komor *kārum* na celém území babylónského státu. Jednalo se o platby, které dlužili obchodníci *tamkārum* státu v rámci tzv. palácových obchodů. V § 3 ediktu se hovoří o zrušení dluhů ve stříbře a obilí všem obyvatelům státu. V § 8–9 ediktu je však výslovně uvedeno, že toto ustanovení se týkalo pouze spotřebních, a nikoli obchodních a podnikatelských úvěrů. Úroky těchto půjček činily ročně 20 % u půjček ve stříbře a 33 ⅓ % u půjček v obilí. Pokud nemohl dlužník dostát svým závazkům, odvedl věřitel do svého domu jednoho z členů dlužnickovy domácnosti, aby tam dluh odpracoval. Na základě § 20–21 ediktu proto král nařídil také propuštění všech dlužních rukojmích. Tento předpis se však z ne zcela jasných důvodů vztahoval pouze na obyvatele některých měst a oblastí.¹⁸⁷

Rušení nedoplatků lze chápat také jako projev odevzdanosti státní moci při vymáhání pohledávek. Rukama představitelů obchodních komor procházely značné

¹⁸⁴ Pecha 2003, 211.

¹⁸⁵ Van de Mieroop 2005, 12.

¹⁸⁶ Pecha 2003, 211; Klengel 1980, 201–202; Pecha 1999b, 342–343.

¹⁸⁷ Pecha 2003, 212; Klengel 1980, 202–203; Pecha 1999b, 342–343.

částky ve stříbře a naturáliích, a přesto nabíraly tyto organizace často i několikaleté skluzy při odvádění poplatků do státní pokladny. Je tedy možné, že obchodní komory spíše než aby prostředky odváděly státu, prováděly se svěřenými penězi transakce za účelem vlastního obohacení. Královské edikty však měly velký ideologický význam, neboť byly prezentovány jako projev ochrany sociálně slabších vrstev obyvatelstva.¹⁸⁸

4.6.2 Ḫammu-rabiho zákoník

Významnou roli v královské ideologii hrály rovněž otázky práva a soudnictví. Panovník musel být spravedlivým vládcem, u něhož se i nejnuznější z jeho poddaných mohl dovolat spravedlnosti.¹⁸⁹ Tento princip nalezl uplatnění především ve vydávání zákoníků, jejichž nejstarší doklady lze datovat koncem 3. tis. př. n. l. Z rané fáze starobabylónského období se dochoval sumersky psaný zákoník Lipit-Ištara z Isinu a akkadsky psané zákony z Ešnunny. Co do rozsahu ovšem tyto právní texty značně zaostávají za slavnějším zákoníkem Ḫammu-rabiho.¹⁹⁰

Vnitřní stavba Ḫammu-rabiho zákoníku navazuje na dlouhou tradici, která se odráží již v dílech jeho předchůdců. Neoddělitelnou součástí díla tak tvoří prolog a epilóg, kde je panovník představován jako legitimní vladař se zákonodárnou mocí. U mnoha předpisů lze rovněž hledat obsahovou podobnost se staršími zákony. Vlastní text zákonů (akk. *dīnāt mīšarim*) se dělí tradičně na 282 paragrafů, které jsou rozděleny do dvou hlavních skupin: První část (§§ 1–41) se týká zvláště veřejného pořádku, chrámu, paláce a obyvatelstva. Část druhá (§§ 42–282) pak řeší individuální postavení občanů – předpisy majetkoprávní, manželské, rodinné, předpisy zaručující tělesnou nedotknutelnost či předpisy upravující zemědělskou a řemeslnou činnost.¹⁹¹

Je zajímavé, že normy obyčejového práva byly ponechány tam, kde nebyly na překážku rozvíjejícím se hospodářským a společenským potřebám říše. Reformu dosavadního právního řádu lze pozorovat především v oblasti trestního práva, kde došlo ke zpřísnění trestních sazeb a méně humánnímu pojetí trestů. Dále došlo k vyloučení kněžského prvku ze soudní organizace, jednalo-li se o nalézání práva. Kněží zůstali přítomni pouze u vedlejších soudních úkonů (při ordálu, přísaze aj.). Řada předpisů

¹⁸⁸ Pecha 2003, 216.

¹⁸⁹ CH Epilóg „Aby silný neubližoval slabému, aby sirotě a vdově se dostalo práva.“ (Kol. XLVII, Ř. 59: *dan-nu-um en-ša-am* 60: *a-na la ḫa-ba-lim* 61: NU.SÍG NU.MU.SU.šu-te-šu-ri-im).

¹⁹⁰ Pecha 2003, 209–210.

¹⁹¹ Klíma 1979, 75–78, 88

vedla k posílení vrstvy obchodníků, která zaujímala významné místo v jeho hospodářství. Zákony upravily také disciplínu v řadách vojska a jeho materiální zabezpečení.¹⁹²

¹⁹² Tamtéž, 88–89.

5 Závěr

Během Ḫammu-rabiho vlády došlo k velké územní expansi a hospodářskému rozkvětu Starobabylónského státu. Jeho největším spojencem byl marijský král Zimrī-Lim, jehož vojsko se podílelo na mnoha babylónských triumfech. Nejprve společně odrazili útok Elamu a následně pokořili Larsu a Ešnunnu. Krátce nato ovšem obrátili zbraně proti sobě, Mari bylo poraženo a brzy poté zničeno. Od tohoto okamžiku již nebyla v Mezopotámii žádná moc, která by dokázala Babylónu vojensky konkurovat.

Po svém otci zdědil Ḫammu-rabi malé království, které se mu podařilo přeměnit v silný stát s pevnou ústřední vládou. Poté, co získal kontrolu nad jižní Babylónií, převzal její stávající správní strukturu a navázal na Rīm-Sînovy reformy. Do Larsy poslal babylónské hodnostáře a královským místodržícím jmenoval muže jménem Sîn-iddinam.

Při obhospodařování svěřené provincie se Sîn-iddinam opíral o různé stupně státní správy. Jednalo se jak o úředníky, kteří mu byli přímo podřízeni, tak o městskou správu, jež byla na královské administrativě poměrně nezávislá. Odpovídající příjmy do státní pokladny byly nezbytné pro udržování početného a dobře vyzbrojeného vojska. Daňové zatížení obyvatel bylo zřejmě vysoké, lidé však nebyli schopni dostát svých závazků a stát nedokázal účinně vymáhat své pohledávky. Často se proto uchýloval k jejich odpouštění. Nepříznivou úlohu sehrály později také obchodní komory, jejichž představitelé nebyli dostatečně motivováni odvádět poplatky státu. Nevyřešená otázka okolo státní pokladny tak patrně přispěla k úpadku starobabylónského státu za Ḫammu-rabiho nástupců.

Použitá literatura

BORGER, Riekele (1979): *Babylonisch-assyrische Lesestücke*. Rome: Pontificium Institutum Biblicum, 372 s. ISBN 978-88-7653-254-2.

BUCCELLATI, Giorgio (1997): Buccelatti – Akkadian and Amorite Phonology. In KAYE Alan S. (ed.). *Phonologies of Asia and Africa: Volume 1*. Winona Lake: Eisenbrauns, s. 3–38. ISBN 978-1-57506019-4.

FALKENSTEIN, Adam. (1963): Zu den Inschriftfunden der Grabung in Uruk-Warka 1960-1961. *Baghdader Mitteilungen*, č. 2, s. 1–82. ISSN 0176-2354.

FINKELSTEIN, Jacob J. (1966): Genealogy of the Hammurapi Dynasty. *Journal of Cuneiform Studies*, č. 20, s. 95–118. ISSN 0022-0256.

GELB, Ignace J. (1954): Two Assyrian King Lists. *Journal of Near Eastern Studies*, roč. 13, č. 4, s. 209–230. ISSN 0022-2968.

GUILLEUX, Joël (2013): *Les Royaumes Amorrites: Eshnunna* [online]. [cit. 10.12.2014]. Dostupné z www: <<http://antikforever.com/Mesopotamie/Amorrites/eshnunna.htm>>.

HEIMPEL, Wolfgang (2003): *Letters to the King of Mari: A New Translation, with Historical Introduction, Notes, and Commentary*. Winona Lake: Eisenbrauns, 657 s. ISBN 978-1-57506-080-4.

HORSNELL, Malcom J. A. (1999): *The Year-Names of the First Dynasty of Babylon. Vol. II: The Year-Names. Reconstructed and Critically Annotated in Light of their Exemplars*. Hamilton: McMaster University Press, 443 s. ISBN 978-0-92060-356-7.

CHARPIN, Dominique (1999): Hammu-rabi de Babylone et Mari: Nouvelles Sources, Nouvelles Perspectives. In RENGER, Johannes. *Colloquien der Deutschen Orient-Gesellschaft, Band 2*. Saarbrücken: Saarbrücker Druckerei und Verlag, s. 111–130. ISBN 978-3-447-05549-9.

CHARPIN, Dominique (2003): *Hammu-rabi de Babylone*. Paris: Presses Universitaires de France, 312 s. ISBN 978-2-13-053963-7.

JACOBSEN, Thorkild (1943): Primitive Democracy in Ancient Mesopotamia. *Journal of Near Eastern Studies*, roč. 2, č. 3, s. 159–172. ISSN 0022-2968.

JAHN, Brit (2007): Migration and Sedentarization of the Amorites from the Point of View of Settled Babylonian Population. In HEINZ, Marlies (ed.) *Representations of Political Power: Case Histories from Times of Change and Dissolving Order in the Ancient Near East*. Winona Lake: Eisenbrauns, 212 s. ISBN 978-1-57506-135-1.

KLENGEL, Horst (1980): *Hammurapi von Babylon und seine Zeit*. Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften, 217 s.

KLÍMA, Josef (1979): *Nejstarší zákony lidstva*. Praha: Academia, 382 s.

KOGAN, Leonid (2012): Proto-Semitic Phonetics and Phonology. In WENINGER, Stefan (ed.). *The Semitic Languages: An International Handbook*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, s. 54–151. ISBN 978-3-11-018613-0.

LEEMANS, Wilhelmus F. (1966): King Alumbiumu. *Journal of Cuneiform Studies*, č. 20, s. 48–49. ISSN 0022-0256.

OPPENHEIM, A. Leo (1969): Mesopotamia - Land of Many Cities. In LAPIDUS, Ira M. (ed.). *Middle Eastern Cities*. Berkeley: University of California Press, s. 3–18. ISBN 978-0-520-03850-9.

PECHA, Lukáš (1999a): Služební a platební povinnosti starých Babylóňanů. *Nový Orient*, roč. 54, č. 5, s. 174–177. ISSN 0029-5302.

PECHA, Lukáš (1999b): Královská amnestie pro dlužníky. *Nový Orient*, roč. 54, č. 9, s. 342–344. ISSN 0029-5302.

PECHA, Lukáš (1999c): Das Amt des šassukkum in der altbabylonischen Zeit. *Archív orientální*, roč. 67, č. 1, s. 51–71. ISSN 0044-8699.

PECHA, Lukáš (2001): Die igisûm-Abgabe in den altbabylonischen Quellen. *Archív orientální*, roč. 69, č. 1, s. 1–20. ISSN 0044-8699.

PECHA, Lukáš (2003): *Starobabylónský stát*. Praha: Orientální ústav Akademie věd České republiky, 279 s. ISBN 978-80-85425-51-3.

PECHA, Lukáš (2005): Zum babylonischen Abgabensystem: Die nēmettum-Abgabe. *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale*, č. 99, s. 39–56. ISSN 0373-6032.

PECHA, Lukáš (2006): Kārum ve starobabylonském období: podnikatelé nebo byrokrati? In PECHA, Lukáš. (ed.). *Orientalia Antiqua Nova VI*. Ústí nad Labem: Vlasta Králová, s. 65–72. ISBN 978-80-87025-04-0.

PROSECKÝ, Jiří a kol. (1999): *Encyklopedie starověkého předního východu*. Praha: Libri, 447 s. ISBN 978-80-85983-58-3.

SASSON, Jack M. (1995): King Hammurabi of Babylon. In SASSON, Jack M. (ed.). *Civilizations of the Ancient Near East*. New York: Charles Scribner's Sons, s. 901–915. ISBN 978-0684192796.

SERI, Andrea (2006): *Local Power in Old Babylonian Mesopotamia*. London: Equinox, 256 s. ISBN 978-1-84553-010-5.

STOL, Marten (1976): *Studies in Old Babylonian History*. Istanbul: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut, 114 s. ISBN 978-90-6258-040-8.

VAN DE MIEROOP, Marc (1993): The Reign of Rim-Sin. *Revue d'Assyriologie et d'archéologie orientale*, č. 87, s. 47–69. ISSN 0373-6032.

VAN DE MIEROOP, Marc (2005): *King Hammurabi of Babylon: A Biography*. Oxford: Blackwell Publishing, 171 s. ISBN 978-1-4051-2659-5.

VON SODEN, Wolfram (1996): Simo Parpola: Letters from Assyrian and Babylonian Scholars. *Die Welt des Orients*, č. 27, s. 177–179. ISSN 0043-2547.

WHITING, Robert M. (1995): Amorite Tribes and Nations of Second-Millennium Western Asia. In SASSON, Jack M. (ed.). *Civilizations of the Ancient Near East*. New York: Charles Scribner's Sons, s. 1231–1242. ISBN 978-0684192796.

Bibliografické zkratky

AbB = *Altbabylonische Briefe in Umschrift und Übersetzung*, Leiden.

AHB = *Ancient Hebrew Dictionary*, College Station 2007.

ARM = *Archives royales de Mari*, Paris.

CAD = *The Assyrian Dictionary*, Chicago/Glückstadt 1956–2010.

CH = *Ḫammu-rabiho zákoník*, dle Borger 1979 a Klíma 1979.

DHQ = *Dictionary of the Holy Qur'an*, Tilford 2006.

DUL = *A Dictionary of the Ugaritic Language*, Leiden/Boston 2003.

ePSD = *The Electronic Pennsylvania Sumerian Dictionary* [online]. 2006 [cit. 19. 4. 2015]. Dostupné z www: <<http://psd.museum.upenn.edu/epsd1/index.html>>.

MAOG = *Mitteilungen der altorientalischen Gesellschaft*, Berlin/Leipzig.

MHET = *Mesopotamian History and Environment Texts*, Ghent.

YOS = *Yale Oriental Series, Babylonian Texts*, New Haven.

Resumé

The reign of Ḫammu-rabi was characterized by a large territorial expansion and an economic boom of the Old Babylonian state. His greatest ally was Zimrī-Lim, king of Mari, whose troops participated in many Babylonian triumphs. Together they repulsed an attack by Elam and consequently subjugated Larsa and Ešnunna. Shortly thereafter, however, they had turned their own weapons against themselves, Mari was defeated and soon afterwards destroyed. From this point onwards, there was no power in Mesopotamia able to compete with Babylon militarily.

From his father Ḫammu-rabi inherited small kingdom, which he managed to turn into a strong state with a highly centralized power. After gaining control of southern Babylonia, he took over its existing administrative structure and followed Rīm-Sîn's reforms. He sent into Larsa Babylonian dignitaries and appointed a man called Sîn-iddinam as its royal governor.

Managing the entrusted province, Sîn-iddinam relied on various levels of the state administration. These included both the officials, who were directly subordinated to him, and the local power, which was relatively independent on the royal administration. Appropriate incomes to the treasury were essential in order to maintain numerous and well-armed troops. The tax burden on the population was probably high, but the people were not able to fulfil their obligations and the state was unable to enforce its claims effectively. Thus, the state often resorted to the debt forgiveness. An unfavourable role later played also the chambers of commerce, whose members were not sufficiently motivated to pay fees to the state. An unresolved question about the treasury thus probably contributed to the decline of the Old Babylonian state during the reign of Ḫammu-rabi's successors.

Příloha

Zkratky jmen králů

Da = Dāduša

Ḫa = Ḫammu-rabi

Ip = Ibal-pī-El

RS = Rīm-Sîn

Sa = Sumu-abum

Sb = Sabium

Sl = Sumu-lā-El

Sm = Sîn-muballiṭ

WS = Warad-Sîn

ZL = Zimrī-Lim

Babylónské váhové jednotky

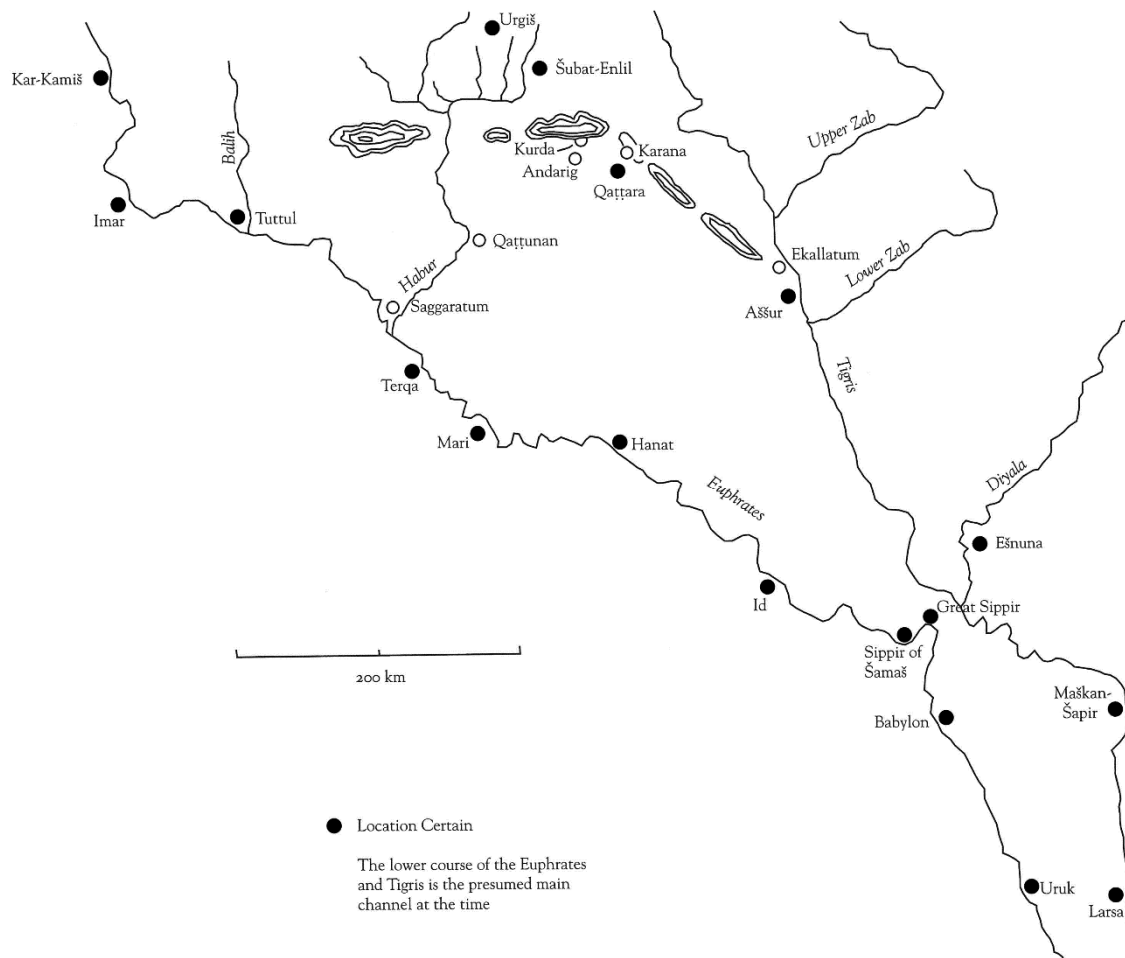
zrnko (ŠE = *uṭtetum*) = 0,44 g

šekel (GÍN = *šiqlum*) = 180 zrnok = 8 g

mina (MA.NA = *manûm*) = 60 šekelů = 0,5 kg

talent (GÚ.UN = *biltum*) = 60 min = 30 kg

Mapa Mezopotámie

Obr. 1: Nejdůležitější střediska v době vlády Ĥammu-rabiho; převzato z ¹⁹³.

¹⁹³ Charpin (2003), xxi.